

OHW

1672 - 2022

gebiedsvisie 2022

350 jaar Oude Hollandse Waterlinie

vechten met en tegen water

de vier kernwaarden

01 totaalsysteem met sterke onderlinge samenhang

02 toegang door vier poorten

03 tweelingen: vestingsteden in de leegte

04 tijdelijk karakter: het inundatieveld als tijdelijk fenomeen

OHVW

VOLG OP TWITTER

Oude Hollandse Waterlinie
OUDELINIE-ZH

TITEL DOCUMENT Gebiedsvisie 2022
DATUM 28 maart 2014

AUTEUR Arcadis
OKRA landschapsarchitecten bv
Bureau voor de Ruimte & vrije tijd
DeltahistoriaHH

IN SAMENWERKING MET
Erfgoedtafel Oude Hollandse Waterlinie

OPDRACHTGEVER
Provincie Zuid-Holland
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

STATUS
definitief

Voor het samenstellen van dit document heeft OKRA getracht alle auteurs, fotografen en andere rechthebbenden te benaderen. Mocht iemand in dit document een illustratie aantreffen, waarop hij of zij rechten kan doen gelden of een niet correcte bronvermelding aantreffen, gelieve zich dan te melden.

DEZE VISIE WIL EEN BEELD GEVEN VAN DE 'STIP AAN DE HORIZON'

Hoe ziet de toekomst van het erfgoed van de Oude Hollandse Waterlinie eruit? Wat willen we met de Oude Hollandse Waterlinie? Hoe kunnen we het belang van dit erfgoed koppelen aan actuele gebiedsopgaven? En hoe kan de Erfgoedlijn Oude Hollandse Waterlinie de gewenste synergie tussen functies tot stand brengen of versterken om zodoende een leefbaar en leesbaar gebied te behouden of juist te (her)ontwikkelen? En wat moeten we daar samen voor doen?

Deze vragen zijn voor Provincie Zuid-Holland en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) aanleiding om de Gebiedsvisie 2022 Oude Hollandse Waterlinie op te stellen. Deze visie wil een beeld geven van de 'stip aan de horizon', en kijkt dus bewust verder dan de geplande uitvoeringsprojecten voor de komende jaren. Het getal 2022 is een knipoog naar het jaar 2022, het jaar waarin dit militair erfgoed 350 jaar oud wordt.

Deze visie is een succes als ze gebruikt wordt door de Erfgoedtafel Oude Hollandse Waterlinie bij het formuleren van nieuwe gebiedsgerichte projecten. Verder zal deze visie als werkdocument gebruikt worden om voeding te geven aan het de Uitvoeringsprogramma Groen en Erfgoedlijnen van Provincie Zuid-Holland en de Visie Ruimte en Mobiliteit van RCE.

Het was onze bedoeling om een visie te ontwikkelen die sterk aansluit bij respectievelijk complementair is aan bestaande ideeën en projecten. Verwacht bij het lezen van deze visie dus niet een compleet nieuw verhaal. Provincie Zuid-Holland heeft immers in het 'Uitvoeringsprogramma Erfgoedlijnen 2013-2016' het wensbeeld voor de Oude Hollandse Waterlinie al beschreven. En vanuit het 'Uitvoeringsprogramma Groen 2012' investeert de provincie in het regionaal routenetwerk voor wandelen, fietsen en varen; en in het verbinden van dit routenetwerk met interessante locaties op het gebied van erfgoed, natuur- en groenbeleving. De wens van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed om in de toekomst een sterkere verbinding te maken tussen ruimtelijke opgaven en het belang van erfgoed vindt eveneens navolging in deze visie.

Bovendien is voor de meeste andere waterlinies in Nederland al eerder een gebiedsvisie opgesteld. En het resultaat van al deze aandacht mag er zijn! Restauratie en herbestemming van forten en verdedigingswerken; realisatie van een recreatief fiets- en wandelnetwerk op regionale schaal; aanleg van nieuwe natuur; een aantrekkelijke programmering met de fortenmaand, festiviteiten, verhalenvertellers, toneel en theater; het is niet onopgemerkt gebleven. Tegelijkertijd kunnen we ook leren van de ervaringen bij andere waterlinies. Zo kreeg het projectbureau Nieuwe Hollandse Waterlinie recent van de organisatie der Verenigde Naties voor Onderwijs, Wetenschap en Cultuur - UNESCO - te horen dat er meer aandacht moet komen voor het onderscheidende karakter van de Nederlandse waterlinies, namelijk het water zelf en het systeem van inunderen. Andere aandachtspunten zijn het vergroten van de maatschappelijke betrokkenheid, het ruimte geven aan particulier ondernemerschap, het beheersvraagstuk en de manier waarop samenwerkingsverbanden worden georganiseerd. Bovenstaande ambitie in combinatie met het verhaal van het Nationaal Landschap van het Groene Hart - waar de Oude Hollandse Waterlinie deel van uitmaakt - geeft volop aanleiding voor een succesvolle samenwerking tussen overheid en publieke partijen met als doel een integrale en gezamenlijke visie.

We presenteren onze visie op de Oude Hollandse Waterlinie in de vorm van een prettig leesbaar en beeldend magazine. Met verhalen over het militaire erfgoed van 1672, de actuele opgaven nu en de kansen voor de toekomst. Hiermee willen we het eigen verhaal van de Oude Hollandse Waterlinie onthullen voor iedereen die op zoek is naar informatie, en partijen uitnodigen om samen met Provincie Zuid-Holland en RCE werk te maken van behoud, benutting en beleving van dit waardevolle waterlinie-erfgoed. De tijd is er klaar voor! Doet u mee?

Arjen Rijdsdijk

Voorzitter Erfgoedtafel Oude Hollandse Waterlinie
Wethouder RO Gemeente Gorinchem

**VLOERBELASTING
MAX.3000KG.PER M²**

**VERBODEN
BUSKRUIT
OP TE LEGGEN**

MAX. HOEVEELHEID
INTELBEBARE STOF
170000 KG

IN DEZE OHW

AUGUSTUS 2022

15 | UIT HET OOG UIT HET HART

'Cultuurhistorie en de geschiedenis van het landschap spelen tot dusverre een ondergeschikte rol bij ruimtelijke opgaven in het landschap.

18 | VECHTEN TEGEN WATER

VECHTEN MET WATER

46 | GEBIEDSVISIE 2022

De boodschap van deze visie is dat we met elkaar groter moeten denken als we daadwerkelijk het militair erfgoed van de Oude Hollandse Waterlinie duurzaam willen veilig stellen. Naast behoud, benutting en beleving van de afzonderlijke componenten van deze waterlinie is het juist ook belangrijk om oog te hebben voor het totale verdedigingssysteem van Muider slot tot aan Loevestein.

BEELDVERHAAL

Het landschap, de vestingsteden en de betrokken partijen.

16 | ACHTERGROND

Visie Erfgoed en Ruimte en Erfenis, Erfgoed, Erfgoud, Uitvoeringsprogramma Erfgoedlijnen.

20 | HET MILITAIRE

ERFGOED

Feitelijke beschrijving van de Oude Hollandse Waterlinie, water als bondgenoot en de werking van de linie.

36 | ACTUELE OPGAVEN

Een samenvatting van alle ontwikkelopgaven, zowel in het fysieke liniegebied als op een hoger (geografisch) schaalniveau.

62 | STIP AAN DE HORIZON

Reflectie op het wensbeeld uit het Uitvoeringsprogramma Erfenis, Erfgoed, Erfgoud.

1. INLEIDING

In opdracht van de provincie Zuid-Holland en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) hebben ARCADIS en OKRA de voorliggende gebiedsvisie voor de Oude Hollandse Waterlinie (OHW) opgesteld. We presenteren deze visie in de vorm van een prettig leesbaar en beeldend magazine. Het getal 2022 is een knipoog naar het jaar waarin dit unieke militaire erfgoed 350 jaar bestaat.

De gebiedsvisie gaat in op het verleden, de opgaven van nu en de kansen voor de toekomst. Hiermee willen we het eigen verhaal van de OHW onthullen voor iedereen die daarnaar op zoek is, en partijen uitnodigen om samen met de provincie en de RCE werk te maken van het behoud, de beleving en de benutting van dit waardevolle erfgoed. Verder zal de gebiedsvisie voeding geven aan de nieuwe Visie Ruimte en Mobiliteit van de provincie Zuid-Holland en de Visie Erfgoed en Ruimte van de RCE.

2. HET MILITAIRE ERFGOED VAN 1672

De OHW, een door prins Willem III ontworpen militaire verdedigingssysteem van Muiden tot Gorinchem, voorkwam in 1672 dat Holland onder de voet werd gelopen door de Franse invasiemacht.

Langs de linie konden grote gebieden onder water worden gezet (geïnundeerd) om een vijandelijke opmars te verhinderen. Zo vertrouwden onze voorouders op het water als bondgenoot. De linie vormde een intelligent ontworpen stelsel, dat voortbouwde op de reeds bestaande polderontginning. Dijken en kaden werden versterkt, zodat het ingelaten water niet weg kon lopen. Het water was te diep om te

doorwaden, maar niet diep genoeg om bevaarbaar te zijn. Op strategische punten langs de grote rivieren die de linie doorkruisten, werden vestingsteden en forten gebouwd om deze kwetsbare 'accessen' te verdedigen.

Uniek aan de OHW zijn de enorme schaal van het systeem en het beperkte aantal accessen die verdedigd werden door vestingsteden. Ook is deze linie bijzonder omdat zij meerdere keren daadwerkelijk geïnundeerd en strijdtoneel is geweest. Zij is ad hoc en onder grote tijdsdruk tot stand gekomen, en is daardoor veel minder vooraf 'bedacht' dan de latere, Nieuwe Hollandse Waterlinie. Als gevolg hiervan heeft de linie geen harde, maar tamelijk vloeibare grenzen en kent zij ook verschillende tijdsbeelden. Ten behoeve van deze gebiedsvisie hebben we de situatie tijdens het 'rampjaar' 1672 als ijkpunt genomen.

3. ACTUELE OPGAVEN

Het verhaal van de OHW markeert het begin van bijna drie eeuwen verdedigen met water. De linie telt een aantal belangrijke plekken en momenten in onze vaderlandse geschiedenis, maar jammer genoeg zijn deze tegenwoordig nauwelijks zichtbaar en beleefbaar in het landschap. En onbekend maakt nu eenmaal onbemind. De oorspronkelijke inundatiegebieden zijn niet of nauwelijks meer zichtbaar aanwezig in het veld. De vestingsteden (Schoonhoven, Woerden, Nieuwpoort en Gorinchem) zijn er nog wel, maar zijn fors getransformeerd in de afgelopen 300 jaar en zijn de verbinding met de linie kwijtgeraakt. En tot slot maakt de uitgestrektheid van het gebied het vaak moeilijk om je voor te kunnen stellen hoe de linie heeft gewerkt.

We hebben actuele beleids-, gebieds- en ontwikkelopgaven geïnventariseerd, zowel in het fysieke 'liniegebied' als op een hoger (geografisch) schaalniveau. We constateren dat er voor afzonderlijke thema's in het liniegebied de nodige opgaven bestaan, maar dat de samenhang met het erfgoed en de rol die het erfgoed als integrator of aanjager kan spelen, overwegend beperkt zijn. Opgaven die op meerdere plekken als 'rode draad' terugkeren en waarop dus beter ingehaakt kan worden, zijn agrarische transformatie, waterberging en bodemdaling.

4. GEBIEDSVISIE 2022

In deze gebiedsvisie adviseren we om de volgende vier kernwaarden centraal te stellen bij alle toekomstige beleidsvoornemens, programma's en projecten die betrekking hebben op de OHW:

1. Totalsysteem met sterke onderlinge samenhang
2. Toegang door vier poorten
3. Tweelingen: vestingsteden in de leegte
4. Tijdelijk karakter: het fenomeen inundatieveld

Ad 1. Totalsysteem met sterke onderlinge samenhang

De Hollandse waterlinies zijn niet alleen belangrijk als militair erfgoed, maar ook als verbindende kracht tussen mensen, landschappen en binnen Nederland als geheel. De centrale boodschap is dat we met elkaar 'groter' moeten denken als we de OHW duurzaam veilig willen stellen voor de toekomst. We benadrukken het belang van het zichtbaar en beleefbaar maken van het totale verdedigingssysteem, met aandacht voor een sterke onderlinge samenhang. We constateren dat de nu lopende projecten en initiatieven in het liniegebied hier niet of nauwelijks op

ingaan. De gebiedsvisie adviseert om aansluiting te zoeken bij gemeenschappelijke opgaven en om mee te liften op de bekendheid van al bestaande merken en verhalen in het Groene Hart.

Ad 2. Toegankelijkheid beperkt: vier toegangspoorten

De ontoegankelijkheid van de inundatievelden was de grootste succesfactor van de OHW. Het beperkte aantal accessen is vandaag de dag nog waarneembaar: grote delen van het liniegebied zijn 'leeg' en slechts beperkt doorsneden voor doorgaand autoverkeer. Tegelijkertijd bestaat er een fijnmazig weefsel van fiets- en wandelroutes. Voor de komende jaren is het de opgave om deze routenetwerken te verbinden met het militaire erfgoed via vier toegangspoorten: de kastelen Muider slot en Loevestein en de forten Vechten en Wierickerschans. We bevelen aan om daar het unieke verhaal van de OHW in relatie tot andere waterlinies bekend te maken bij het grote publiek. Daarom adviseren we nauwere samenwerking en betere onderlinge afstemming tussen deze vier locaties.

Ad 3. Tweelingen: vestingsteden in de leegte

Karakteristiek aan de OHW is de serie van tweelingen van vestingsteden (bijvoorbeeld Schoonhoven-Nieuwpoort) die gezamenlijk de accessen bewaakten. De gebiedsvisie beoogt duurzame veiligstelling, betere bereikbaarheid en toegankelijkheid van deze vestingsteden, forten en schansen en de daarbij behorende waterstaatkundige werken. We maken ons zorgen over het ontbreken van de ooit sterke onderlinge verbondenheid tussen de tweelingen. Naar toekomstige projecten adviseren we om meer

aandacht te hebben voor deze ruimtelijke, functionele en organisatorische samenhang.

Ad 4. Het inundatieveld als tijdelijk fenomeen

In tijden van dreiging en oorlog was het water aanwezig, maar daarna lange tijd ook weer niet. In deze gebiedsvisie adviseren we hoe moet worden omgegaan met inundatie in de toekomst. Op Europees niveau spelen programma's die betrekking hebben op klimaatadaptatie, watermanagement, natuur en energieproductie. Deze opgaven bieden ruimte aan de vraag hoe gereageerd moet worden op 350 jaar bodemdaling. We zien ons uitgedaagd om opnieuw na te denken op de schaal van het totaalsysteem. De gebiedsvisie beoogt de openheid van het gebied te versterken door onder meer natuurontwikkeling en vernatting. Kortom: water als bondgenoot, nieuwe stijl. Net als vroeger hoeven deze maatregelen niet altijd fysiek en permanent van aard te zijn; allerlei vormen van tijdelijke ingrepen en programmering zijn heel goed mogelijk.

5. STIP AAN DE HORIZON

Binnen de eerstvolgende 10 jaar verwachten we geen grote, integrale ontwikkelingen in het liniegebied. Er zijn veel partijen die iets willen, maar weinigen die echt iets moeten. Bij veel initiatieven en ideeën, zeker die op grotere schaal, ontbreekt de urgentie, zijn economische dragers afwezig en is het verdienend vermogen minimaal. Onze conclusie is dat de ambitie van de Visie Erfgoed en Ruimte overwegend te groot is ten opzichte van de mogelijkheden die de OHW biedt. Hieronder geven we een beeld van wat als realisatie wél haalbaar zou kunnen zijn in het jaar 2022.

Duurzame veiligstelling van de vestingsteden, forten en schansen en daarbij behorende werken

In 2022 hebben ondernemers, onderzoekers en overheden elkaar gevonden en werken zij vanuit een gezamenlijk ideaalbeeld aan een vitale OHW. De vestingsteden zijn niet meer alleen solitair, maar juist ook als tweelingen aan het acces herkenbaar en beleefbaar. Een pilot is de tweeling Schoonhoven-Nieuwpoort: hier vormt de Lek niet meer een barriere, maar juist de verbindende lijn tussen de twee vestingsteden. Vanaf Schoonhoven loopt via de Hemkade, de Franse kade en de Koeneschans een recreatieve verbindingzone richting het fort Wierickerschans.

Samenhang tussen alle linie-elementen door het verbeteren van bereikbaarheid en toegankelijkheid

In 2022 zijn er ten minste op tien locaties kleinschalige interventies in de vorm van 'landart' gerealiseerd, die het specifieke verhaal van de linie zichtbaar en beleefbaar maken. Het merk Hollandse Waterlinie ontwikkeld tot een attractief en verleidelijk aanbod van liniegerelateerde arrangementen. Partijen in het gebied werken slim met elkaar samen: kennis en informatie wordt via digitale kanalen met elkaar gedeeld en is voor bewoners en bezoekers eenvoudig beschikbaar.

Toevoeging van economische en publiekelijke functies aan de Linie

In 2022 is de belangrijkste economische functie van het liniegebied nog steeds de landbouw. Andere economisch rendabele functies liggen niet voor het oprapen. Daar staat tegenover dat herbesteding van erfgoed in de vestingsteden overwegend wel

een succes is. In 2022 is er meer duidelijkheid over de mogelijke inzet van delen van de OHW als energielandschap. Toeristisch-recreatieve functies in het liniegebied blijven overwegend kleinschalig van aard, om de bestaande kwaliteiten (rust en ruimte) niet aan te tasten. Wel weten de individuele ondernemers elkaar beter te vinden en treden ze op als ambassadeurs om het verhaal van de OHW te vertellen.

De openheid van het gebied versterkt door onder meer natuurontwikkeling, waterberging en landbouw

In 2022 is er tenminste één inundatieproject gerealiseerd in het gebied tussen de Wierickes. Daarnaast kijken de betrokken partijen breder dan de originele liniecontouren, bijvoorbeeld in de Krimpenerwaard waar concrete opgaven spelen voor de transformatie van landbouwgebieden. In 2022 wordt ook gewerkt aan concrete nieuwe visies op de houdbaarheid van het Groene Hart als geheel op de langere termijn (2050), waarbij oplossingen worden geboden voor bodemdaling en verzilting. De betrokkenen durven te denken over het ontwikkelen van 'nieuwe wildernis' binnen het waterliniegebied, voor klimaatbuffers en natuurontwikkeling.

Onze Hollandse Waterlinie

In 2022 werken de vier toegangspoorten vanuit een individuele missie en visie gezamenlijk aan de ontwikkeling van 'Onze Hollandse Waterlinie'. De vier entrees zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor de verbeelding en beleving van de immense schaal en het samenhangende systeem van de Hollandse Waterlinie. In 2022 vindt dan ook sterkere samenwerking plaats met de Nieuwe Hollandse Waterlinie, vanuit

het gedeelde motto: 'Hollandse Waterlinie, laat je verrassen!' Over en weer wordt er veel voordeel verkregen met het benutten van elkaars kennis en expertise.

De kracht van nieuwe vormen van samenwerking

In 2022 biedt de OHW ruimte voor nieuwe samenwerkingsvormen tussen publieke en private partijen. Net als 350 jaar terug is de tijd rijp voor nieuwe geuzenkracht. Met elkaar is mogelijk, wat ieder voor zich onmogelijk zou zijn. Hierbij is het wel belangrijk dat de juiste partijen van het begin af aan in beeld zijn. Rijkswaterstaat, de waterschappen en ondernemers moeten beter worden aangehaakt om nieuwe bondgenootschappen te vormen. Positief is de veelheid en diversiteit van kleinschalige partijen in het liniegebied. Het is wel van belang om een formule te ontwikkelen waarbij elke individuele instantie op het kleine schaalniveau en op eigen wijze aansluiting kan maken bij het grote verhaal van Onze Hollandse Waterlinie. Maatschappelijke betrokkenheid kan verder worden vergroot door vaker informatie en kennis te delen met elkaar. Juist al bij ideeontwikkeling en initiatieffase van projecten is het van belang om lokale trots en verbondenheid met de OHW te stimuleren.

'CULTUURHISTORIE
EN DE
GESCHIEDENIS
VAN HET LANDSCHAP
SPELEN TOT
DUSVERRE EEN
ONDERGESCHIKTE
ROL BIJ
RUIMTELIJKE
OPGAVEN
IN HET LANDSCHAP.'

1

inleiding

FOTO'S VAN DE MAAND
THEMA VESTINGSTAD

Woudrichem

Stadhuis Nieuwpoort

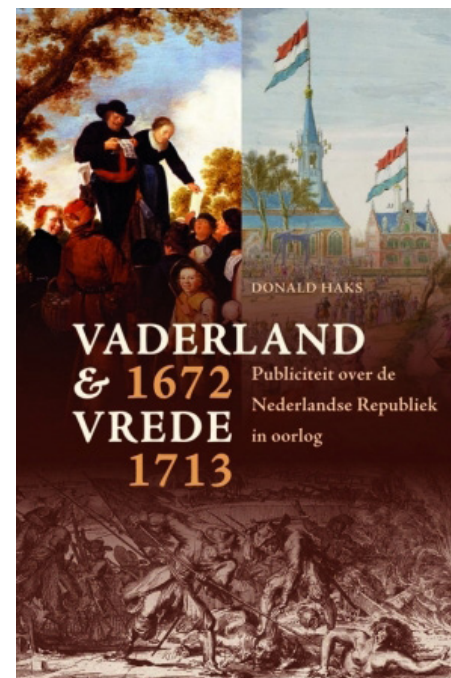
Het Arsenaal - Naarden

het verdedigingswapen van de waterlinie daadwerkelijk in te zetten. Toen het Staatse leger vanaf de IJssellinie, via Utrecht, naar de Hollandse Waterlinie trok, begon de bemoeienis van Prins Willem III met de inundaties en met de verdedigingswerken.

Uit het oog, uit het hart. Deze uitspraak is goed van toepassing op de Oude Hollandse Waterlinie. Het idee van een waterlinie of een gracht tussen Zuiderzee en de grote rivieren was er allang. De lijn door Utrecht werd door prins Maurits (1567-1625) al aangewezen als de waterlinie waarmee met een betrekkelijk klein leger (10.000 man) 'de gantsche werelt' tegengehouden zou kunnen worden. Verder bleven de bestuurders met de precieze aanduiding van de noord-zuid waterlinie wijselijk zoveel mogelijk in het vage. Dat had te maken met de gevoeligheid van het onderwerp. Hoewel vrijwel iedereen destijds de waarde van een verdedigingsconcept met gebruik van water onderschreef – had zich immers bewezen in de strijd tegen het Spaanse leger – wilde niemand eraan in het eigen gebied als puntje bij paaltje kwam.

De waterlinie van 1672 heeft te maken met de omstandigheid dat het land in enkele weken tijd in een verloren positie was beland. Dat maakte de geesten rijp voor een rigoureuze (wanhoops)poging om

Dit militaire verdedigingssysteem voorkwam aan het eind van de Gouden Eeuw dat onze welvarende handelsnatie Holland onder de voet werd gelopen door een van de sterkste legers van die tijd: de Franse troepen onder leiding van Lodewijk XIV. Een bijzondere prestatie en een belangrijk moment in onze vaderlandse geschiedenis, maar jammer genoeg zeer beperkt zichtbaar en beleefbaar in het landschap. Dit verhaal markeert het begin van bijna drie eeuwen verdedigen met water in Nederland.

Meer achtergrond lezen? Zie ook:
Vaderland & Vrede 1672 - 1713
Publiciteit over de Nederlandse
Republiek in oorlog; Donald Haks;
352 blz; jaar van uitgifte 2013;
ISBN 9789087043377

LEVEND LANDSCHAP: VERSTERKEN SYNERGIE TUSSEN ERFGOED, ECONOMIE EN ECOLOGIE

KIEZEN VOOR KARAKTER, VISIE ERFGOED EN RUIMTE :

Het landschap is sterk bepalend voor het karakter van Nederland en daarmee een essentieel deel van ons cultureel erfgoed. Karakterversterkend ontwikkelen van dat landschap heeft alle kenmerken en complicaties van gebiedsgericht erfgoedbeheer in zich: veelomvattende en verscheiden waarden die niet zijn te behouden door ze te bevroren of te isoleren. Landschapsbeheer is management of change. Voor het cultuurlandschap geldt bij uitstek de noodzaak om verbindingen te zoeken met andere ruimtelijke opgaven en waarde te creëren.

In het landelijk gebied spelen belangrijke opgaven rond economie en ecologie. In economische zin gaat het om sterke economische regio's en om ruimte voor (agrarisch) ondernemerschap, wonen en recreëren. In ecologische zin om biodiversiteit, kwaliteit van bodem, water en lucht, klimaatadaptatie en duurzame energievoorziening. De focus van het rijk ligt op de economische topregio's, natuurnetwerk (herijkte Ecologische Hoofdstructuur) en energietransitie (m.n. windenergie is hier relevant.)

Doelstelling van het rijk is om de synergie te versterken tussen inspanningen (publiek en privaat) die zijn gericht op de nationale belangen t.a.v. ecologie, economie en cultureel erfgoed. Uitgaande van de sterke rol van provincies en gemeenten ten aanzien van deze beide belangen kan dat niet anders dan in interbestuurlijke samenwerking gebeuren. Het rijk ziet hierin voor zichzelf twee rollen: beïnvloeding van Europese (financiële) kaders (o.a. het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid) en gerichte inzet van kennis en aandacht op kenmerkende cultuurhistorische gebieden met een biodiversiteits- of energieopgave.

Tekst op deze pagina is citaat uit: Kiezen voor karakter, visie erfgoed en ruimte (RCE)

ERFENIS, ERFGOED EN ERFGOUD.

UITVOERINGSPROGRAMMA ERFGOEDLIJNEN:

De Oude Hollandse Waterlinie uit de 17e -eeuw is een verdedigingslinie rond Holland (onderscheid met de Nieuwe Hollandse Waterlinie uit de 19e -eeuw is dat de stad Utrecht er buiten valt). De Oude Hollandse Waterlinie, lopend van Muiden tot Gorinchem, bestaat vooral uit het onder water zetten (inunderen) van grote stukken polderland. Waar accessen waren werden steden versterkt tot vestingen (bijvoorbeeld Gorinchem en Schoonhoven), forten aangelegd (bijvoorbeeld Wierickerschans) en andere verdedigingswerken (schansen, posten, redouten, enz.) aangelegd. De Oude Hollandse Waterlinie is het verhaal van het Rampjaar 1672. Volgens een gezegde was destijds het volk redeloos, het land reddeloos en de regering radeloos. Ons land werd namelijk van drie kanten aangevallen door de Engelsen, Fransen en enkele Duitse Bisddommen. De Oude Hollandse Waterlinie bleek als natuurlijk verdedigingswapen van groot nut om de vijand te keren. Voor het weer beleefbaar maken is de restauratie annex herbestemming van fort Wierickerschans in volle gang, is men op zoek naar waterbergingsgebieden ter plaatse van de historische 'kommen' en zijn er plannen voor de herinrichting van de Woerdense verlaat (Nieuwkoop) en de Koeneschans, een eilandje in de Vlist ter hoogte van de Franse kade.

WENSBEELD

In 2020 is in de Oude Hollandse Waterlinie ten behoeve van beheer door het veld gerealiseerd:

- herstel en borg van duurzame veiligstelling van de vestingsteden, forten en schansen en hun schootvelden en inundatiegebieden en de daarbij behorende waterstaatkundige werken;
- samenhang tussen alle Linie-elementen door het creëren van bereikbaarheid en openbare toegankelijkheid alsmede door verbinding en uitbreiding van recreatieve netwerken;
- toevoeging van economische en publiekelijke functies aan de Linie;
- de openheid van het gebied versterkt door onder meer natuurontwikkeling en vernatting, als bijdrage aan de robuuste ecologische verbinding en aan de regionale waterberging, en landbouw.
- verbinding van met het project Nieuwe Hollandse Waterlinie, dat ook beheer door het veld in 2020 beoogt.

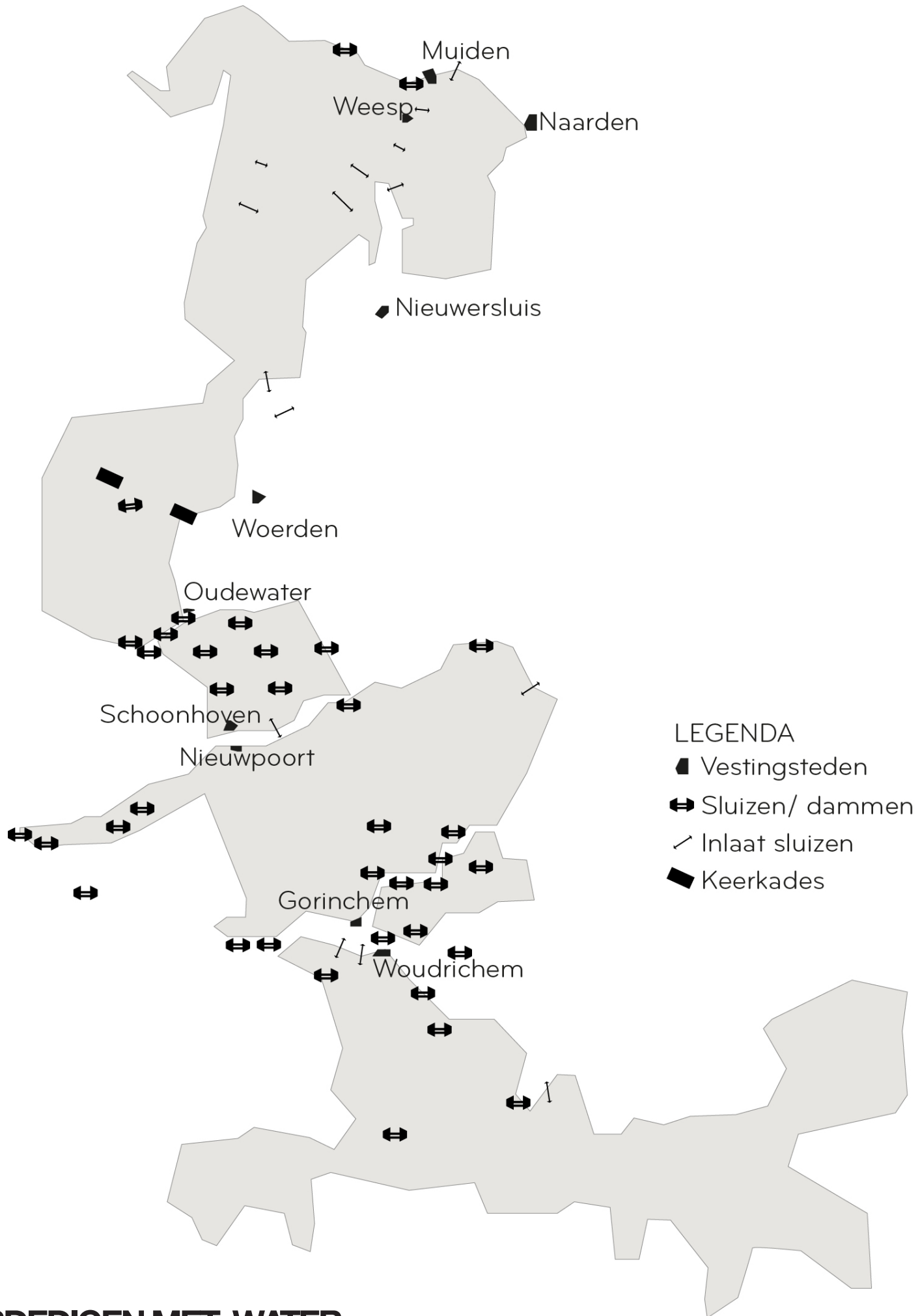
Tekst op deze pagina is citaat uit: Erfenis, erfgoed en erfgoed. Uitvoeringsprogramma erfgoedlijnen 2013-2016 (Provincie Zuid-Holland)

VECHTEN TEGEN WATER...

Situatie in Nederland zonder dijken en kustverdediging.

LEGENDA

- Vestingsteden
- ⇄ Sluizen/ dammen
- ↗ Inlaat sluizen
- ▬ Keerkades

...VERDEDIGEN MET WATER

Situatie Oude Hollandse Waterlinie met vestingsteden, sluizen en keerkades.

'EEN WATERLINIE OP
DEZE SCHAAAL WAS
EEN BIJZONDERE
PRESTATIE,
WAARVOOR EEN
ENORME
DAADKRACHT
NOODZAKELIJK
IS GEWEEST.'

2

het militaire erfgoed van 1672

HET MILITAIRE ERFGOED VAN 1672

**WAT KENMERKT DE OUDE HOLLANDSE WATERLINIE ALS ERFGOED?
WAT ZIJN DE INTRINSIEKE KWALITEITEN?**

WAT ZIJN DE ESSENTIËLE ONDERDELEN VAN DE LINIE? WELKE PLEKKEN MOET JE GEZIEN HEBBEN ALS JE DE OUDE HOLLANDSE WATERLINIE ZOU WILLEN BEZOEKEN? WAAR IS DE OUDE HOLLANDSE WATERLINIE NU HET MEEST ZICHTBAAR EN ERVAARBAAR?

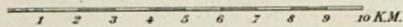
WAT ONTBREEKT OP DE KAARTEN / ZOU HIER NOG BIJ MOETEN VANUIT OOGPUNT VAN HISTORIE EN BELEEFBAARHEID?

WELKE PLEKKEN HEBBEN DE POTENTIE VAN DE EERSTE VRAAG, MAAR ZIJN DIT OP DIT MOMENT NOG NIET? WAAROM HEEFT DIT POTENTIE? (ZICHTBAARHEID, VERHALEN, ETC.)

DE OORLOG van 1672

Schaal van 1:200 000

Verklaring

- Buitendijk met of zonder weg
- Binnendijk
- Polderkade
- Weg
- + Dorp
- * Bant of Gehucht
- ♦ Kasteel

Verdedigingswerken, einde 1672 in ons besit, zijn in rood aangegeven.

Noordelisch Middelschan Geertruidenberg

2.1 FEITELIJKE BESCHRIJVING

“REDELOOS, REDELOOS, RADELOOS”

De Oude Hollandse Waterlinie was een linie voor de verdediging van Holland in de Gouden Eeuw, 17e en 18e eeuw. Nadat het stellen van inundaties al in 1573 (Alkmaar), 1574 (Leiden) en 1629 (de Utrechtse Waterlinie tussen de Zuiderzee en de Lek) een effectieve verdedigingswijze was gebleken, werd in het Rampjaar 1672 in allerijl een waterlinie tussen de Zuiderzee en de Merwede ingericht om de Franse troepen onder Lodewijk XIV tegen te houden voor zij ook Holland zouden veroveren. Een waterlinie op deze schaal was een bijzondere prestatie; hiervoor is een enorme daadkracht noodzakelijk geweest!

Deze linie liep van Muiden door het grensgebied van Holland met Utrecht en Gelderland naar Gorinchem en vandaar verder richting de Biesbosch (destijds Hollands) en omgeving. De oude bisschopsstad Utrecht viel er buiten omdat deze stad op dat moment reeds door de Fransen was veroverd. Langs deze linie konden gebieden onder water gezet worden (inundatie)

om een vijandelijke opmars te verhinderen. Door deze inundatielinie stroomden enkele rivieren. Deze doorgangen of accessen moesten versterkt worden met traversen (dwarswallen), retranchementen (verdedigingswallen), schansen, forten en/of vestingen op de rivierdijken.

In december 1672 staken bij Woerden 9000 Franse soldaten de smalle strook water over omdat deze bevroren was. Na het plunderen van Zwammerdam trokken zij zich door de invallende dooi weer terug. Nadat deze linie in 1672 had standgehouden, kreeg hij een meer permanent karakter alsmede zijn naam. Accessen werden versterkt met tal van forten, batterijen en andere verdedigingswerken. Tot aan de Napoleontische tijd werd de linie een aantal keren naar het oosten verlegd, zonder echter de stad Utrecht in te sluiten. De zogenoemde Utrechtse linie was al in de zestiende eeuw een optie en werd in 1629 deels in werking gesteld. Vanaf 1815 werd een geheel nieuwe verdedigingslinie ingericht waarbij de stad Utrecht en de sluizen van Vreeswijk achter de waterlinie werden gebracht: een linie die vanaf 1871 officieel de Nieuwe Hollandse Waterlinie genoemd werd, ter onderscheiding van de linie die daarna als de Oude Hollandse Waterlinie aangeduid zou gaan worden.

De basisstructuur wordt gevormd door de dijken en kades langs de rivieren en rond de te inunderen polders. Deze basisstructuur loopt in Zuid-Holland als volgt: vanuit Gorinchem naar het

noorden over de rivierdijk van de Linge naar Arkel, vandaar over de Bazeldijk naar Meerkerk langs de Zederik (nu het Merwedekanaal) en tenslotte over de Zouwendijk langs de Oude-Zederik tot (de) Sluis in de Lekdijk, vandaar over de Lekdijk naar Ameide en verder westwaarts naar Nieuwpoort, de Lek over en vanaf Schoonhoven de Lekdijk naar het westen volgen tot De Hem, dan naar het noorden over een aangelegde keerkade naar de Koeneschans in de Vlist (bestaat nog voor de helft: de Franse Kade), vandaar de West-Vlisterdijk volgen naar Haastrecht, de Hollandsche IJssel over en de rivierdijk naar het oosten volgen tot aan Hekendorp, vandaar noordwaarts via de Prinsendijk naar de Wierickerschans aan de Oude Rijn, vervolgens de Hoge Rijndijk naar het westen volgen tot Zwammerdam, daar de Oude Rijn over en naar het noordoosten over de kade langs de Meije en Ka(ai)wetering tot aan het Woerdens Verlaat.

Verder in het noorden liep de basisstructuur in grote lijnen vanaf het Woerdens Verlaat naar Uithoorn, dan naar het oosten tot aan de Vecht bij de Hinderdam (op de grens van Utrecht en Holland met de toenmalige sluis), en vandaar langs de Vecht naar Muiden aan de kust van de

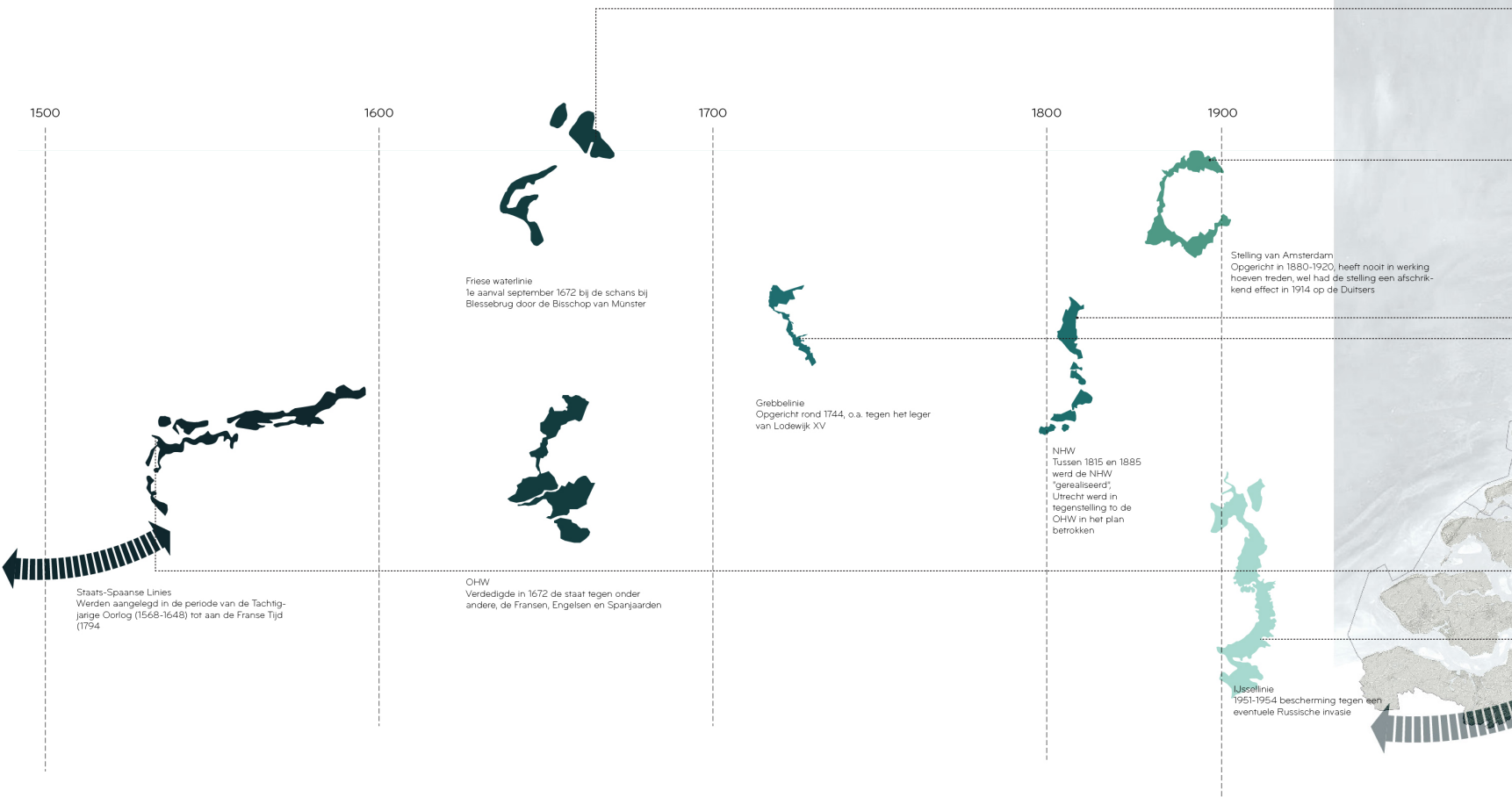
Zuiderzee; dit tracé veranderde in 1673, namelijk vanaf het Woerdens Verlaat naar het tot fort gemaakte Nieuwersluis en vandaar naar Muiden. (Naarden was in handen van de Fransen).

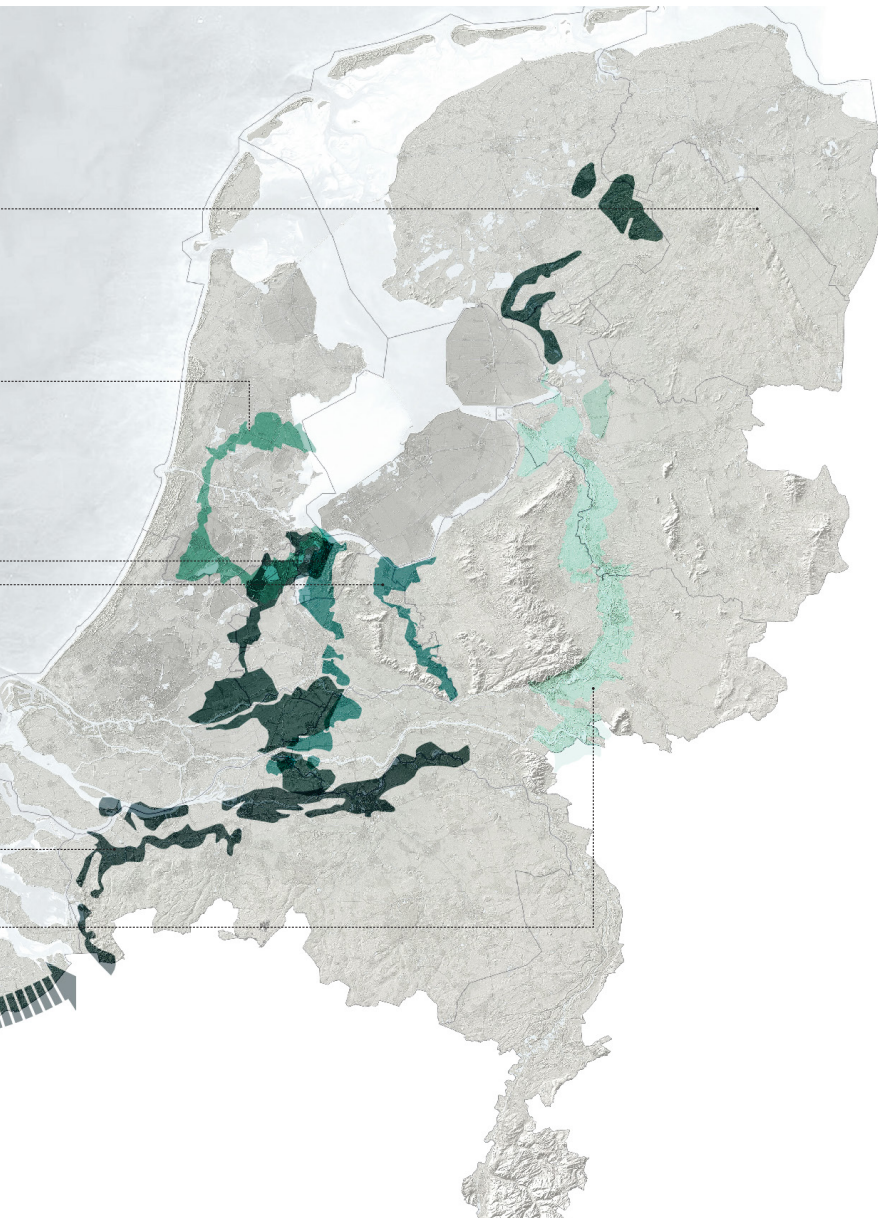
De vlakken in het gebied worden gevormd door inundatiekommen en inundatiegebieden, daarnaast door de stedelijke vestingen. Aan de oostkant van de Krimpenerwaard gaan de Zuid-Hollandse inundatiegebieden over in die aan Utrechtse zijde (Lopikerwaard). Hetzelfde is het geval in het veenweidegebied aan de zuidkant van de Meije, waar ook inundatiegebieden aan weerszijden van de provinciegrens liggen.

De belangrijke punten zijn de inundatiesluizen, en een beperkt aantal forten en schansen. In tegenstelling tot de (later gereedgekomen Stelling van Amsterdam en Nieuwe Hollandse Waterlinie) bestaat de militaire structuur uit de vestingsteden met inundatiegebieden en minder uit forten en schansen.

2.2 WATER ALS BONDGENOOT

De essentie van de linie is het gebruik van water om de vijand tegen te houden. De Hollanders vertrouwden in het water als bondgenoot om het land te verdedigen. De Pruisische generaal von Clausewitz zei zelfs dat Nederland "het enige land is dat met water verdedigt". Uiteraard is in de loop der tijd dit middel steeds systematischer ontwikkeld.

We kunnen de Oude Hollandse Waterlinie dus zien in het kader van 'verdedigen met water'. Dit principe is in de loop van eeuwen uitgetest en opgeschaald: van de individuele kastelen en steden in de Middeleeuwen via de Staats-Spaanse Linies in de 16e eeuw naar de Ringen voor vesting Holland: de Oude en Nieuwe Hollandse Waterlinie in de 17-19e eeuw. En ook in de 20e eeuw is het principe nog toegepast met de IJssellinie, tegen de Russen tijdens de Koude Oorlog.

Een mooi voorbeeld voor de Oude Hollandse Waterlinie is de Friese Waterlinie waar de laatste jaren diverse verdwenen schansen in het landschap zijn hersteld.

2.3 TIEN KORTE VERHALEN

Hieronder volgen tien korte stukjes over de Oude Hollandse Waterlinie (OHW). De volgorde is min of meer chronologisch. In de stukjes passeren verschillende feiten en uitspraken over de OHW de revue. De linie is ontstaan in 1672, het zogeheten 'rampjaar': Engeland, Frankrijk, Munster en Keulen vielen ons land aan. In 1816 hield de OHW op te bestaan, er was toen inmiddels een Nieuwe Hollandse Waterlinie.

1. DE OOSTGRENS VAN NEDERLAND

De inval van 1672 en die van 1940 vertoonden overeenkomsten. In beide gevallen werd de oostelijke grens overschreden. De grootte van het Franse en Duitse invasieleger was ongeveer gelijk (ruim 100.000 soldaten). De burgers waren verbijsterd over de snelheid van de oorlogvoering. In de Tweede Wereldoorlog bekend als de 'blitzkrieg'. In 1672 werd een vergelijking gemaakt met de Tachtigjarige Oorlog tegen de Spanjaarden: 'Het scheidt weynich of onse gansche land is verlooren en dat in drie weecken tijds, daer onse voorouders 80 jaeren om gevochten hebben ...!' Het bijzondere van 1672 was ongetwijfeld dat de Hollandse waterlinie in het midden van het land een halt aan de snelle Franse opmars toeriep. Een mirakel met een typisch Nederlands wapen: het water. De mythe dat ons land met een waterlinie altijd verdedigbaar zou zijn, deed daarop zijn intrede.

2. DE TACTIEK VAN DE VERSCHROEIDE AARDE

In de geschiedschrijving overweegt de opvatting dat de Fransen de OHW in het begin te sterk hebben voorgesteld. Waardoor zij achteraf gezien op verschillende momenten en punten niet doortastend genoeg te werk zijn gegaan. Uit correspondentie blijkt dat de Franse legerleiding de ins en outs van de waterlinie probeerde te begrijpen en daarover informatie liet inwinnen. Hun voorzichtigheid werd ook gevoed door het doortastende optreden van de tegenstander met het water. Nadat de Fransen de vesting Naarden hadden ingenomen, deinsden de Hollanders er niet voor terug om tussen Naarden en Muiden de zeedijk door te steken. Liever verdorven land (door het zoute zeewater), dan helemaal geen land was het motto. Het inunderen had op die manier veel weg van de tactiek van de verschroeide aarde. De boodschap dat heel Holland zo nodig blank gezet kon worden, ontlokte aan de Franse kapitein Mark de uitspraak: 'ik hoore wel, die duyvels sullen aan onsen koning niets willen geven!'

3. BOERENOPSTAND

In zijn boek over Lodewijk XIV schreef Voltaire dat 'de landman zonder mopperen' zijn vee zag verdrinken in 1672. Niets was echter minder waar. De bewoners van het platteland verzetten zich met hand en tand tegen de inundatie. Hun land en hun gewassen liepen groot gevaar en op een billijke schadevergoeding hoefden ze niet te rekenen. Waar het buitengebied onder water werd gezet, ontsprongen de burgers in de steden de dans. Geen wonder dat de boeren massaal naar de dijk trokken (tot 1000 man) en de inwoners van Schoonhoven met brandstichting bedreigden. In Gorinchem en Gouda werden de stadsbestuurders ook ernstig in het nauw gedreven door de buitenlui. Maar tegen de harde hand van het leger konden ze niet op. In 1672-1673 hebben de plattelanders buitengewoon te lijden gehad. Epiloog: n.a.v. het boerenverzet zou er in Nieuwpoort een inundatiesluis in het hart van de vesting en onder het stadhuis zijn gemaakt, 'waar mede men altijt in staat soude wezen omme het landt rontsom de stadt gelegen te kenne innondeeren!'

4. DE OFFENSIEVE INUNDATIE

Naast defensieve inundaties zoals bij de OHW werden ook offensieve inundaties uitgevoerd. Het roemruchte beleg en ontzet van Leiden (1574) is daar een voorbeeld van. Met het ingelaten water konden de Spaanse belegeraars verdreven worden. In het geval van de OHW hebben de Fransen vanuit Utrecht een zelfde offensieve tactiek toegepast in 1672-1673. Zij lieten zoveel mogelijk water uit de Lek (bij Vreeswijk) en uit de Zuiderzee (bij Naarden) in om 'Holland te verdrinken'. Dat doel werd niet bereikt omdat de verdedigers o.m. van de keerkade langs de Enkele Wiericke een dijk maakten. Prins Willem III gaf daartoe bevel, vandaar de naam Prinsendijk. Eeuwenlang is deze bijzondere dwarsdijk tussen Hollandsche IJssel en Oude Rijn, waar zoveel van afhing in 1672-1673, in gezamenlijk beheer gebleven bij de grote Hollandse waterschappen (Delf-, Schie- en Rijnland). Het is een bijzonder relict van de OHW in het Groene Hart. Zeer gezocht door wandelaars.

5. BEVROREN WATERLINIE

Al vrij snel nadat de Fransen op de waterlinie stuitten, in de zomer van 1672, werd door Lodewijk de XIV en zijn staf besloten geen grote acties meer te ondernemen, maar te wachten totdat het water in de winter bij vriezend weer in een ijsvlakte zou veranderen. Daardoor zou de barrièrewerking opgeheven worden. De Hollanders waren zich hiervan bewust en maakten een draaiboek met maatregelen om het water open te houden. Op de Vecht zou bijvoorbeeld een ijsbreker ingezet moeten worden. Toen het in de laatste dagen van december 1672 hard genoeg had gevoren, greep de Franse opperbevelhebber Luxembourg echter zijn kans. Met zijn beste soldaten waagde hij de overtocht. De Hollandse verdediging bracht het er niet best van af. Maar plotseling invallende dooi frustreerde de lang voorbereide aanval van de Fransen. Op hun terugtocht langs de Oude Rijn zette ze nagenoeg alle huizen in de brand en werden bewoners ernstig gemaltraiteerd.

6. AANLEIDING FORT WIERICKERSCHANS

Fort Wierickerschans is het mooiste en ook behoorlijk goed bewaarde verdedigingswerk van de OHW. De aanleiding voor de bouw was dramatisch. De Fransen hadden dood en verderf gezaaid, nadat hun aanval over het ijs van de waterlinie op niets was uitgelopen. Het gevoel van veiligheid achter de linie was daardoor danig geschonden. Het grote Fort Wierickerschans, dat niet lang daarna gebouwd werd in 1673, moest de gedachte dat de vijand kon doorbreken bezweren. Vervolgens is er in de lange geschiedenis van het fort nauwelijks nog een gevecht geleverd. Bovendien werd de gevechtsfunctie na driekwart eeuw ingeruild voor die van kruitdepot achter de waterlinie. Dat zou vervolgens ongeveer twee eeuwen lang het geval blijven. Opmerkelijk is dat het buskruit en de munitie in de zwaar uitgevoerde gebouwen nooit door een ongelukje in de lucht zijn gevlogen. Zeker als bedacht wordt dat er in het midden van de achttiende eeuw een drankzuchtige en vechtlustige beambte rondliep, die er ook wel aardigheid in had om op de wallen van het fort te gaan schieten ...

7. DE RIVIER ACCESSEN

Door de OHW stromen vijf rivieren met hoge dijken: van zuid naar noord de Merwede, de Lek, de Hollandsche IJssel, de Oude Rijn en de Vecht. Al deze doorgangen (accessen) door de noord-zuid lopende waterlinie - van Muiden naar het rivierengebied - moesten afgegrensd kunnen worden. Aanliggende steden kregen vanaf 1672 deze taak toebedeeld. Hierdoor hoefden andere steden zoals Gouda en Leiden niet verder versterkt te worden. In Zuid-Holland behoorden Gorinchem, Nieuwpoort en Schoonhoven tot de vestingsteden in de OHW. Nieuwpoort is geheel nieuw aangelegd na 1672. Gorinchem en vooral Schoonhoven werden in hoge mate verbeterd. Op de poort van de nieuwe vestingstad Nieuwpoort werd (in het Latijn) uitleg gegeven: 'Ter verdediging van den godsdienst en den vrijheid des vaderlands is deze stad met grachten en wallen omringd in het jaar 1673'. Het vestingkarakter van het kleine stadje bestaat grotendeels nog door een brede gracht, een hoge omwalling en karakteristieke gebouwen.

8. GOEJANVERWELLESLUIS

De bekendste sluis van de OHW is de Goejanverwellesluis. Dat komt door een historische gebeurtenis die in geen enkel geschiedenisboek ontbreekt: het gedwongen verblijf van de Oranjeprinses Wilhelmina van Pruisen in de tijd van de patriotten en prinsgezinden. Hierdoor zou bijna vergeten worden dat de Goejanverwellesluis een belangrijk en karakteristiek onderdeel is geweest van de OHW. Een plek waar het Staatse leger in 1672 een van de vijf hoofdposten had ingericht. Nu nog is goed te zien en voorstelbaar hoe het rivierwater uit de Hollandsche IJssel door deze sluis het veel lagere land tussen de beide Wiericken onder water kon zetten. Zoals ook is gebeurd. In de tijd van de genoemde prinses werd nog eens een verdedigingswal voor de sluis aangelegd. Hoewel hiervan niets is overgebleven, biedt de sluis, het dijkdorpje, het riviertje (hoog) en het land (laag) nog een historische setting waar het idee van de OHW bewaard is gebleven.

9. UIT DIENST STELLING OHW

Toen ons land in 1810 werd ingelijfd door het grote Franse keizerrijk van Napoleon, leek het erop dat de waterlinie van Naarden naar Gorinchem tot onderdeel van het keizerlijke defensiestelsel zou worden verheven. Napoleon wilde dat na een bezoek aan Muiden en Naarden in oktober 1811. Eerst had hij gedacht aan de Gelderse IJssel. Van de keizerlijke plannen kwam echter weinig. De Franse macht werd binnen enkele jaren uit ons land verdreven, hoewel zowel in Naarden als in Gorinchem lang en hardnekkige weerstand werd geboden en in Woerden een bloedbad plaatsvond in de 'slagtmaand 1813'. Na de definitieve val van Napoleon werd de beoogde waterlinie van Naarden naar Gorinchem, met inbegrip van de stad Utrecht en de sluizen van Vreeswijk, hoofdverdedigingslinie van het Koninkrijk der Nederlanden. De OHW via Woerden en Schoonhoven werd in 1816 opgeheven. Alleen Fort Wierickerschans bleef als kruit- en munitiedepot volledig in militair bedrijf tot ver in de twintigste eeuw.

10. VERDEDIGINGSCONCEPT VOOR EEUWEN

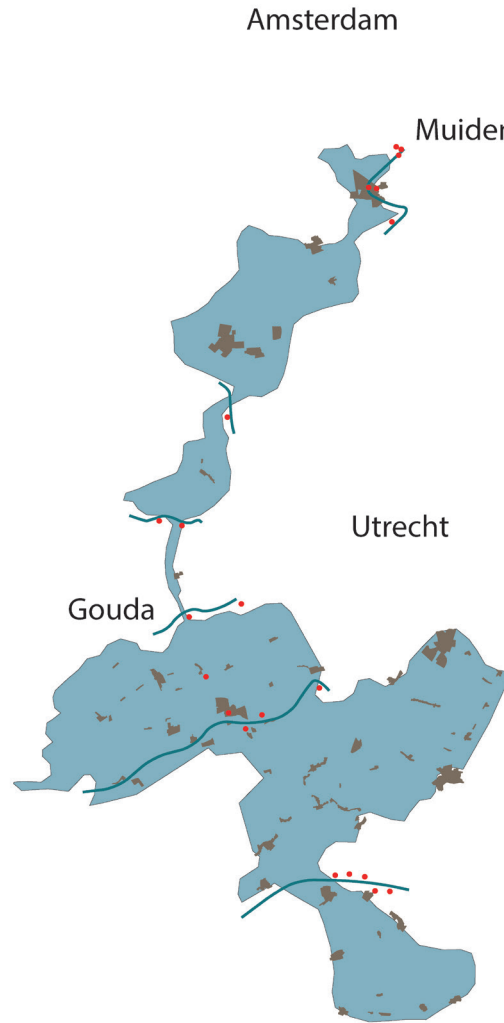
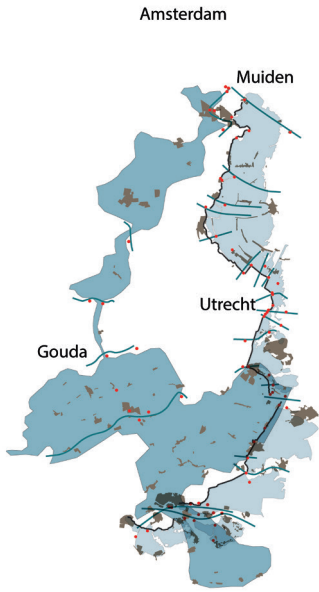
Het leger van de staat, het Staatse leger, had zich in 1672 ten langen leste teruggetrokken achter de waterlinie (in wording), omdat de vijand onder geen beding verder zou mogen oprukken. Toen dat bleek te werken, was een verdedigingsconcept voor eeuwen geboren. Nog in de vorige eeuw werd bepaald dat het leger in geval van oorlog niet koste wat kost de landsgrenzen moest verdedigen, maar terugvallen op 'het hart van Nederland', d.w.z. op de 'Vesting Holland': Noord- en Zuid-Holland en het westelijk deel van de provincie Utrecht achter de (Nieuwe) Hollandse Waterlinie. Deze gebieden konden grotendeels zo onder water gezet worden dat het te diep was om te doorwaden en te ondiep om te bevaren. Wat als niet-inundeerbaar overbleef, werd 'gedekt' door verdedigingswerken. In 1672 en 1673 was dit gebied met militaire inundaties 'inaccessibel' gemaakt voor het geduchte Franse leger. De Franse generaal Luxembourg had dit mistroostig moeten erkennen: 'Alle wegen zijn onbegaanbaar en niemand zou eraan denken zich te verplaatsen, tenzij hij in een eend was veranderd'.

2.4 DE WERKING VAN DE LINIE

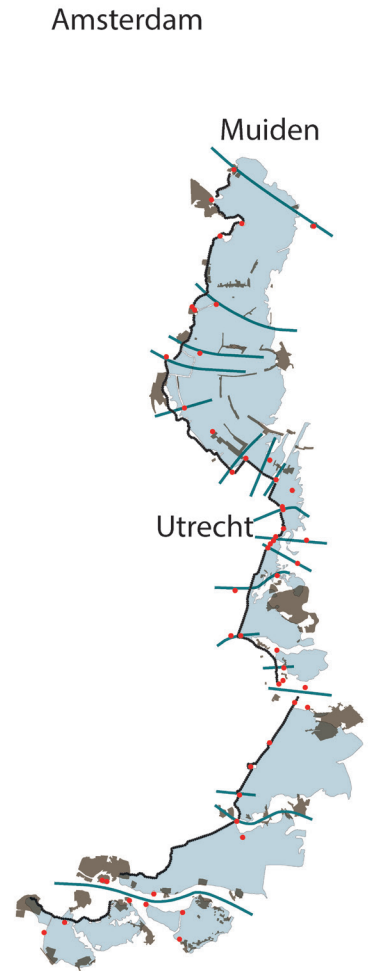
De Oude Hollandse Waterlinie is een intelligent ontworpen stelsel met vestingsteden op strategische punten, bij de accessen, ter verdediging van dit stelsel. Voorbeelden van dergelijke vestingsteden zijn Schoonhoven en Nieuwpoort. Indien nodig werd ook versterkt met forten, bijvoorbeeld fort Wierickerschans.

De linie bouwt voort op het poldersysteem met kaden, vrijwel alle kaden zijn verzaamd voor inundatie. Het water kwam uit het oosten binnen, waarbij kommen en ontgonnen veengebieden de inundatiegebieden vormen. Het midden van deze gebieden ligt namelijk het laagst vanwege de door ontwatering optredende reliëf inversie. Daardoor zijn de rivieren en watergangen tussen dijken en kaden boven het ingezakte (veen)land komen te liggen. Voor de Oude Hollandse Waterlinie is heel subtiel gebruik gemaakt van dit effect. Wanneer er openingen in de beschermende dijken en kades gemaakt worden, verspreidt het water zich over het lagere land. Doordat het land in polders is opgedeeld, loopt het ingelaten water niet weg.

Het zuidelijke deel van de linie bestaat vooral uit grotere kommen in het rivierengebied, het noordelijke deel uit kleinere eenheden veengebied met diffuse grenzen. Echter, de Oude Hollandse Waterlinie van 1672 liep o.m. bij Gouda vertraging op vanwege te grote weerstand van de stedelingen en de boeren uit de omgeving. Hierdoor bleef het inundatiegebied beperkt tot het naar verhouding smalle gebied tussen de Enkele en Dubbele Wiericke. Ook Utrecht wilde van geen inundatie weten en bij Woerden was het land door stroomruggen niet snel onder water te zetten. Hoe dan ook, 1672 was het jaar van de noodinundatie. Na het uiteindelijk tot staan brengen van de Fransen is de aanpak verder geperfectioneerd en opgeschaald door voortschrijdende techniek. Daarbij is de weerstandslinje in de 18e eeuw naar het oosten opgeschoven (Oudewater, Woerden, Nieuwersluis) volgens een nieuw tracé uit de nalatenschap van Menno Van Coehoorn.

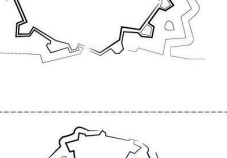
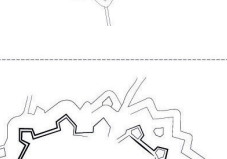
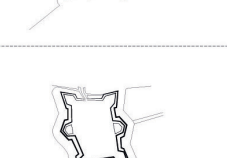
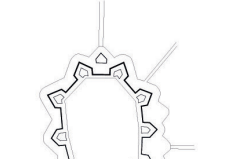
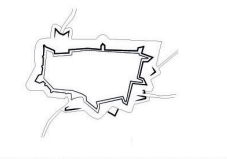
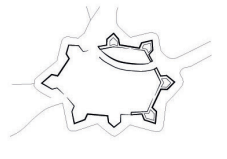
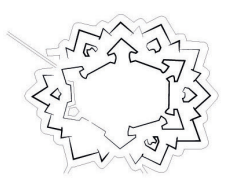
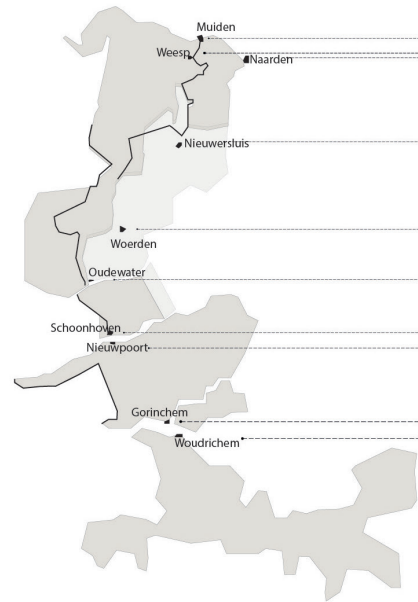
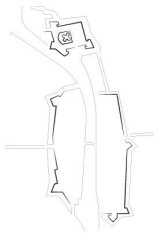
OUDE HOLLANDSE WATERLINIE

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Ontwerpfase: kort, snelle daadkracht
 Bouwperiode: 1672
 Aantal accessen: beperkt
 Accessen verdedigd met: vestingsteden, schansen
 Inundatiekom: zeer uitgestrekt
 Huidige positie: onderdeel Groene Hart

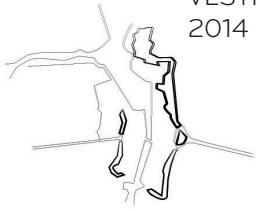
meer vooraf ontworpen
 1800-1900
 groot
 forten, werken
 groot
 oostelijke groenrand van de Randstad

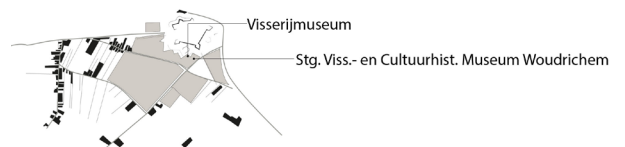
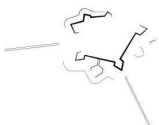
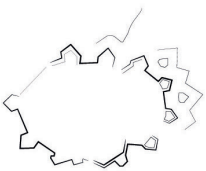
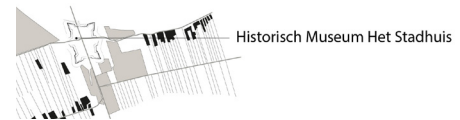
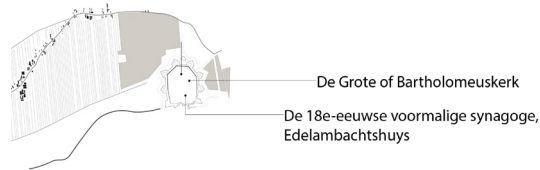
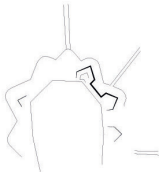
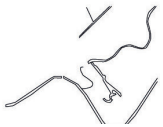
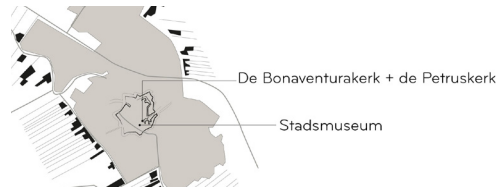
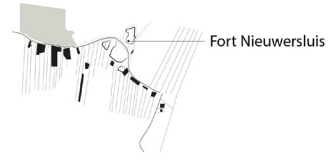
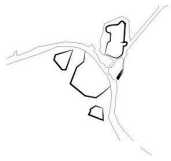
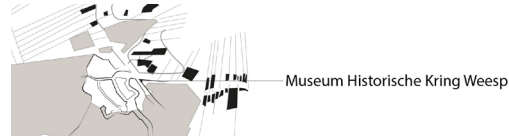
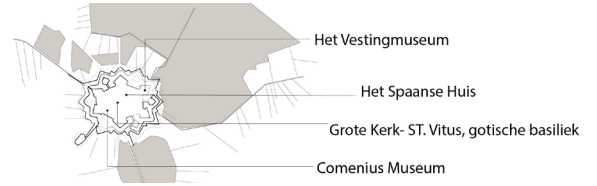
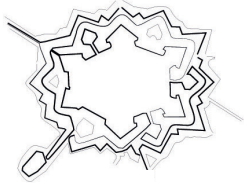
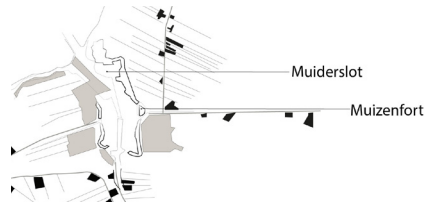
VESTINGSTEDEN 1600 VS. 2014

VESTINGSTEDEN
2014

VESTINGSTEDEN + CONTEXT
2014

2.5 ESSENTIËLE ELEMENTEN OUDE HOLLANDSE WATERLINIE

BODEGRAVEN

Fort Wierickerschans

Dit fort ligt strategisch op het kruispunt van de Enkele Wiericke en de Oude Rijn. Het vormde samen met fort Nieuwerbrug, dat op het kruispunt van de Dubbele Wiericke en de Oude Rijn was aangelegd, een dubbele fortificatie aan weerszijden van de flessenhals van beide Wiericken. In de winter van 1672 werd er ook ten westen van de Enkele Wiericke geïnuundeerd in verband met een Franse inval. Ter voorkoming van deze angstaanjagende gebeurtenis - het geweld en de verwoesting was enorm - is onmiddellijk het nu nog bestaande grote fort aangelegd in 1673.

Prinsendijk

Voorbeeld van een versterkte (keer-)kade langs de Enkele Wiericke, een onverhard pad, geliefd bij wandelaars.

HEKENDORP

Goejanverwellesluis

Het subtiele inundatiemechanisme vanuit hoger liggende rivieren en watergangen naar het door ontwatering ingezakte land valt vaak niet direct op. Er zijn echter enkele punten in het tracé van de Oude Hollandse Waterlinie waar e.e.a. heel duidelijk is. Een van die punten is de Goejanverwellesluis waar het verschil tussen de hoog liggende rivieren en het lage land achter de sluizen in de dijken goed valt waar te nemen. Bij deze sluis wordt tot nu toe primair het verhaal verteld van de arrestatie van Wilhelmina van Pruisen in 1787.

KRIMPENERWAARD EN LOPIKERWAARD

In 1672 is er water ingelaten d.m.v. dijkdoorgravingen van de Lekdijk bij Schoonhoven aan de zuidkant en van de dijk langs de Hollandsche IJssel in de polder Rozendaal, ter hoogte van het uitwateringspunt (de boezem) van de polder Hoenkoop, aan de noordkant. Na 1672-1673 zou het Lekwater vooral via de buitensluis van Schoonhoven ingelaten moeten worden (gebruikmakend van de vloedbewegingen door de zee), maar er kwam ook water uit het oosten via de weteringen van Lopik en Benschop (er kon namelijk nog wel wat water uit de Lek door een sluisje in de afgedamde Hollandsche IJssel ingelaten worden). De uitwatering bij Haastrecht moest dicht gehouden worden om het ingelaten water vast te houden.

Koenschans

Voorbeeld van een schans, waarvan de uiterlijke kenmerken verdwenen zijn. Nog slechts beperkt zichtbaar in de verkaveling en bij de watergang.

Franse Kade

Deze kade is twee keer aangelegd als keerkade tussen de Lekdijk en de Koeneschans (in 1672 en 1794). Het noordelijk deel van deze kade is als kaarsrechte weg nog beperkt zichtbaar.

Schoonhoven

Schoonhoven is een vestingstad (cluster met Nieuwpoort access Lek). Vóór 1672 had de vesting Schoonhoven 3 moderne bastions, daarna 8, waarvan er in de Grote Gracht nog 2 redelijk behouden zijn gebleven. Bij de historische veerpoort zijn de wallen nog herkenbaar.

In 1672 is er zowel in de Vijfheerenlanden als in de Alblasserwaard water ingelaten door sluisen te openen en (vooral) d.m.v. doorgravingen in de Lek- en Merwededijk. In het laatste gebied werd de zogenaamde Bovenwaard aan de oost- en noordkant geïnundeerd, terwijl de Benedenwaard aan de zuidwestkant droog mocht blijven. Na 1672-1673 zou een inundatie door sluisen bij Gorinchem en door de nieuw gemaakte inundatiesluis in het midden van de nieuwe vesting Nieuwpoort tot stand gebracht moeten worden. Maar dit is nooit werkelijkheid geworden.

Nieuwpoort

Deze vestingstad (cluster Schoonhoven access Lek) beschikt over een fraaie beer . Onder het stadhuis zat een inundatiesluis. Deze is uniek in zijn soort in het Zuid-Hollandse gedeelte van de Oude Hollandse Waterlinie.

Ameide

Ameide vormt een voorbeeld van een dijkacces met Ameidesluis (schans). Het dijkacces werd in 1672 verdedigd met een schans dwars op de Lekdijk, aangelegd achter de sluis van de Oude Zederik naar de Lek. Aan de andere kant van deze rivier had het kasteel van Jaarsveld (Lopikerwaard) ook voor de verdediging ingezet kunnen worden, maar dat viel in handen van de Fransen. Het relict van het opgeblazen kasteel is nog steeds herkenbaar in de verkaveling.

Gorinchem

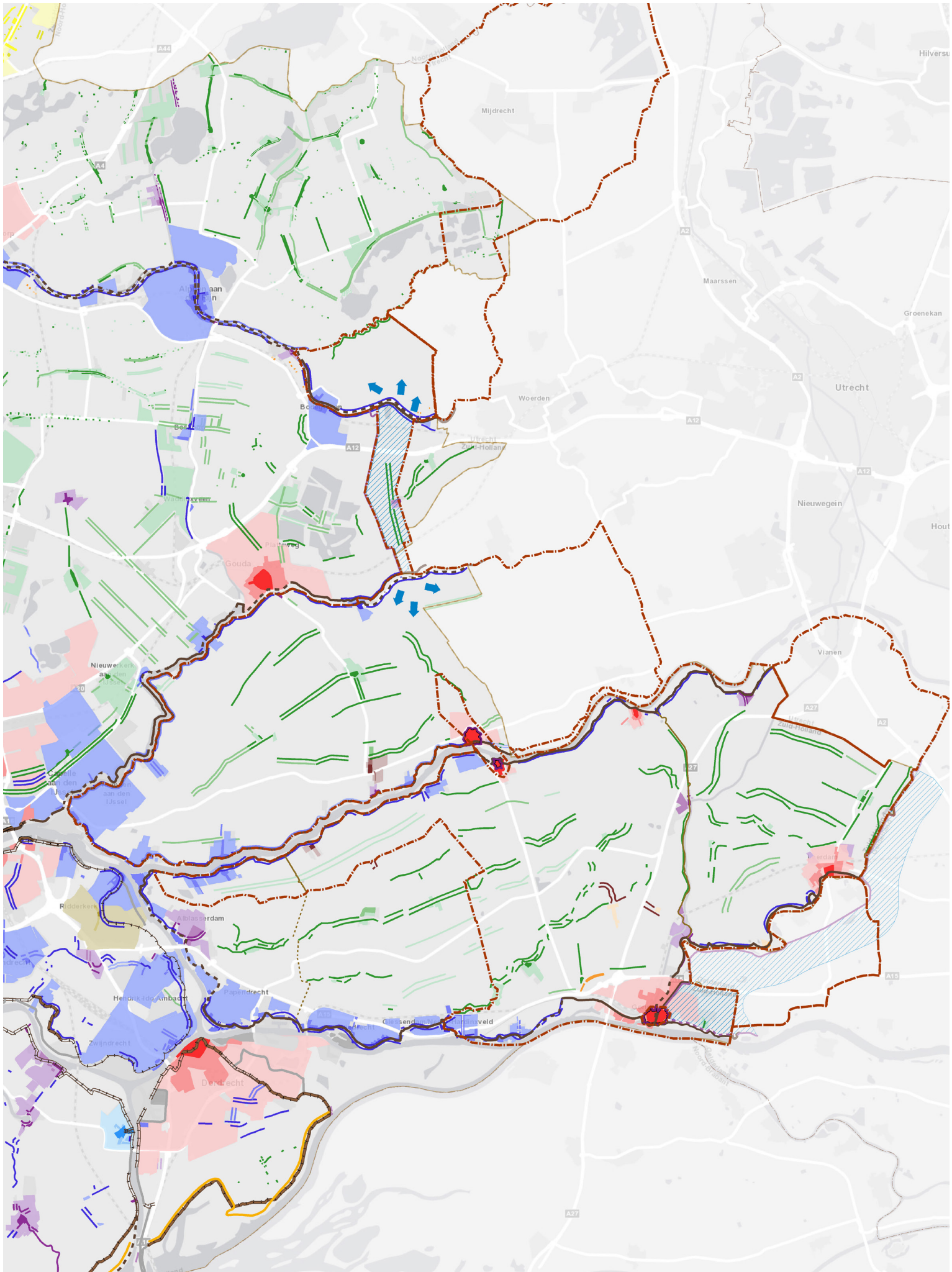
Deze stad vormt een belangrijk acces voor de Waal (cluster met Woudrichem en Loevestein) en ligt in de lijn Zouwedijk tussen Ameide-Zederik-Gorinchem.

‘DE CONCLUSIE IS
DAT DE SAMENHANG
VAN RUIMTELIJKE
OPGAVEN MET HET
ERFGOED OP DIT
MOMENT
OVERWEGEND
BEPERKT IS.’

3

actuele opgaven

3.1 KANSENKAART

Onderstaande tabel geeft een samenvattend overzicht van de ontwikkelopgaven, zowel in het fysieke 'liniegebied' van de Oude Hollandse Waterlinie als op een hoger (geografisch) schaalniveau. De conclusie hiervan is dat er voor de afzonderlijke thema's in het gebied de nodige opgaven zijn, maar dat de samenhang met het erfgoed respectievelijk de rol die het erfgoed binnen het fysieke 'liniegebied' zelf kan spelen, overwegend beperkt is.

CULTUREEL ERFGOED

KNELPUNTEN	OPGAVEN	KANS	RISICO
<ul style="list-style-type: none"> • Connectie NHW e.d.; • Vestigingsstructuur; • Aanwezigheid/ herkenbaarheid cultuurhistorische elementen 	<ul style="list-style-type: none"> • Het herstel en borg van duurzame veiligstelling van de vestingsteden, forten en schansen en hun schootsvelden en inundatiegebieden en de daarbij behorende waterstaatkundige werken; • Het scheppen van samenhang tussen alle Linie-elementen door het creëren van bereikbaarheid en openbare toegankelijkheid evenals door verbinding en uitbreiding van recreatieve netwerken; • Het toevoegen van economische en publiekelijke functies aan de Linie; • Het versterken van de openheid van het gebied door onder meer natuurontwikkeling en vernatting; • Het verbinden met het project Nieuwe Hollandse Waterlinie. 	<ul style="list-style-type: none"> • Voordragen Oude en Nieuwe Hollandse Waterlinie en Stelling van Amsterdam als UNESCO Werelderfgoed over inundatietraditie in Nederland. • In diverse vestingsteden zijn projecten gestart die betrekking hebben op de vestingstructuur, zoals o.m. Schoonhoven (restauratie Springer-park) en Woerden (restauratie en nieuwbouw op het Defensie-eiland). • Bij Gorinchem beter benutten relatie met nabijgelegen werken van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals de inundatiesluis (1814) en Fort Vuren. • Clusteren Schoonhoven en Nieuwpoort • Vesting Schoonhoven via de Franse Kade verbinden met de Koeneschans aan de Vlist. 	<ul style="list-style-type: none"> • UNESCO Werelderfgoed levert niet direct geld op, en wel de nodige verplichtingen. • Vestingsteden vertellen hun verhaal los van de OHW.

WATER

KNELPUNTEN	OPGAVEN	KANS	RISICO
<ul style="list-style-type: none"> • Gecompliceerd watersysteem; • Zoetwatervoorziening; • Bodemdaling; • Versnippering watersysteem; • Wateroverlast. 	<ul style="list-style-type: none"> • Het verbeteren van de zichtbaarheid, toegankelijkheid, en uitstraling van het water en van de Oude en Nieuwe Hollandse Waterlinie. • Rust en leegte in open kommen behouden als kwaliteit. • Behoud van het veenlandschap & karakteristieken (poldereenheden, verkaveling, kades, dijken, etc.) door afremmen van bodemdaling. • Integrale afweging van alle aanwezige (landgebruik) belangen bij het waterbeheer. • Het handhaven van het agrarisch gebruik en vertragen van de (ongelijkmatige) bodemdaling. 	<ul style="list-style-type: none"> • Beleid staat waterberging (infiltratie van water in het veen tijdens een droogte) toe voor natuurontwikkeling en herstructurering van het agrarisch gebied. Zie Veenweidepact Krimpenerwaard en Enkele Wiericke. • Het opnieuw zichtbaar maken van inundatievelden heeft een gunstige invloed op de beleefbaarheid van de Oude Hollandse Waterlinie. • Aansluiting bij / uitbreiding van aanpak en herstel en verbetering regionale keringen, waarbij ook aanleg natuurlijke oevers aan de orde is. 	<ul style="list-style-type: none"> • Waterbergingsopgaven vallen grotendeels buiten het 'liniegebied'. • Waterschappen wijzen inundatie als maatregel binnen de wateropgaven niet formeel af, maar zijn in het algemeen geen groot voorstander. Dit vooral omdat het gevoelig in de streek ligt en er weinig draagvlak

NATUUR

KNELPUNTEN	OPGAVEN	KANS	RISICO
<ul style="list-style-type: none"> • Agrarisch natuurbeheer; • Verschillende beheervormen; • Natura 2000. 	<ul style="list-style-type: none"> • Het ontwikkelen en inrichten van nieuwe natuurgebieden en het combineren van de functie natuur met andere functies zoals waterberging en landbouw. • Het realiseren van nieuwe natuur, die bijdraagt aan de doelstellingen van Natura2000 en KRW. • De Natura 2000-gebieden doelen realiseren. 	<ul style="list-style-type: none"> • Focus bij het realiseren van nieuwe/ te ontwikkelen natuur die gecombineerd mag worden met andere functies.. • Westelijke veenweiden vernatten voor moerasnatuur en weidevogelbeheer. • Mogelijkheden benutten KRW/Natura 2000, bijvoorbeeld bij Zouweboezem. 	<ul style="list-style-type: none"> • Strenge regelgeving Natura2000. • Vernatting leidt tot moerasnatuur, dit wederom vergt veel beheer. Wellicht bestaat de mogelijkheid om de taak van beheer aan de boeren over te dragen (nieuwe inkomsten).

OKRA - gedekte gemeenschapsweg

Uitwateringsmolen in de Oude Hollandse Waterlinie

BELEEFBAARHEID & RECREATIE

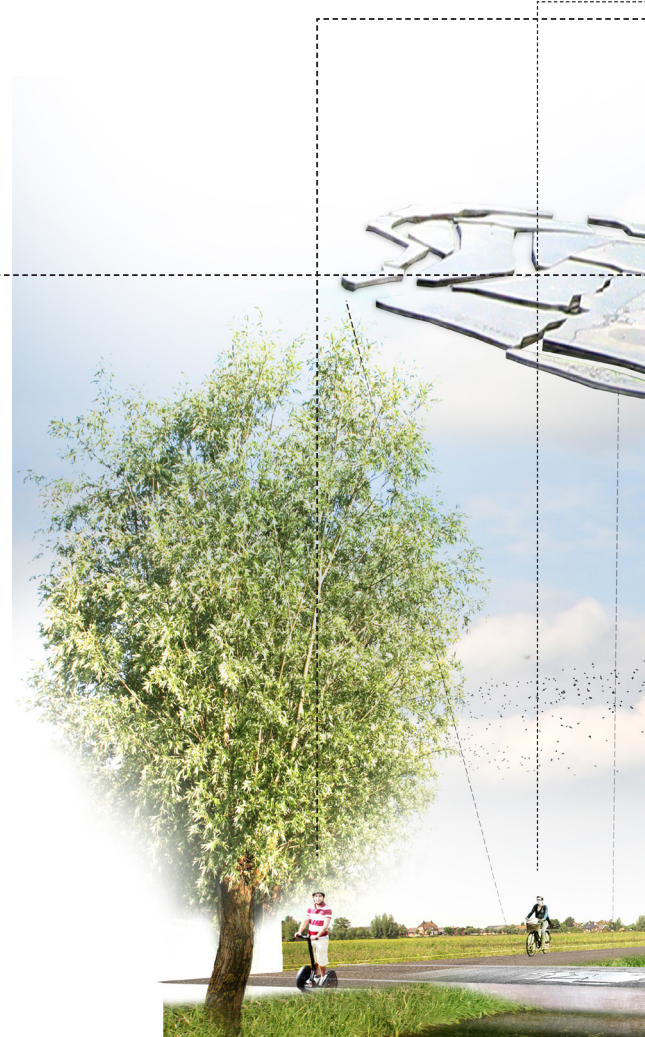
KNELPUNTEN	OPGAVEN	KANS	RISICO
<ul style="list-style-type: none"> • Onzichtbare linie; • Tekort aan recreatieve voorzieningen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Het inrichten van een vraaggerichte beleving. • Het gebruikmaken van het gebied voor extensieve recreatie 	<ul style="list-style-type: none"> • Aansluiten bij fiets- en wandelroutes SGH met Fort Wierickerschans als logisch vertrekpunt voor de beleving van de linie. • Cluster rond Schoonhoven en Nieuwpoort wordt interessanter, meer te zien en te beleven (zie Cultureel Erfgoed). 	<ul style="list-style-type: none"> • Er valt buiten de vestingen weinig te zien en te beleven • Geen of te magere verdienmodel voor deelname private partijen.

**“JE KUNT ER 1000 KM KUNNEN
FIETSEN
ZONDER EEN VESTINGSTAD TEGEN
TE KOMEN”**

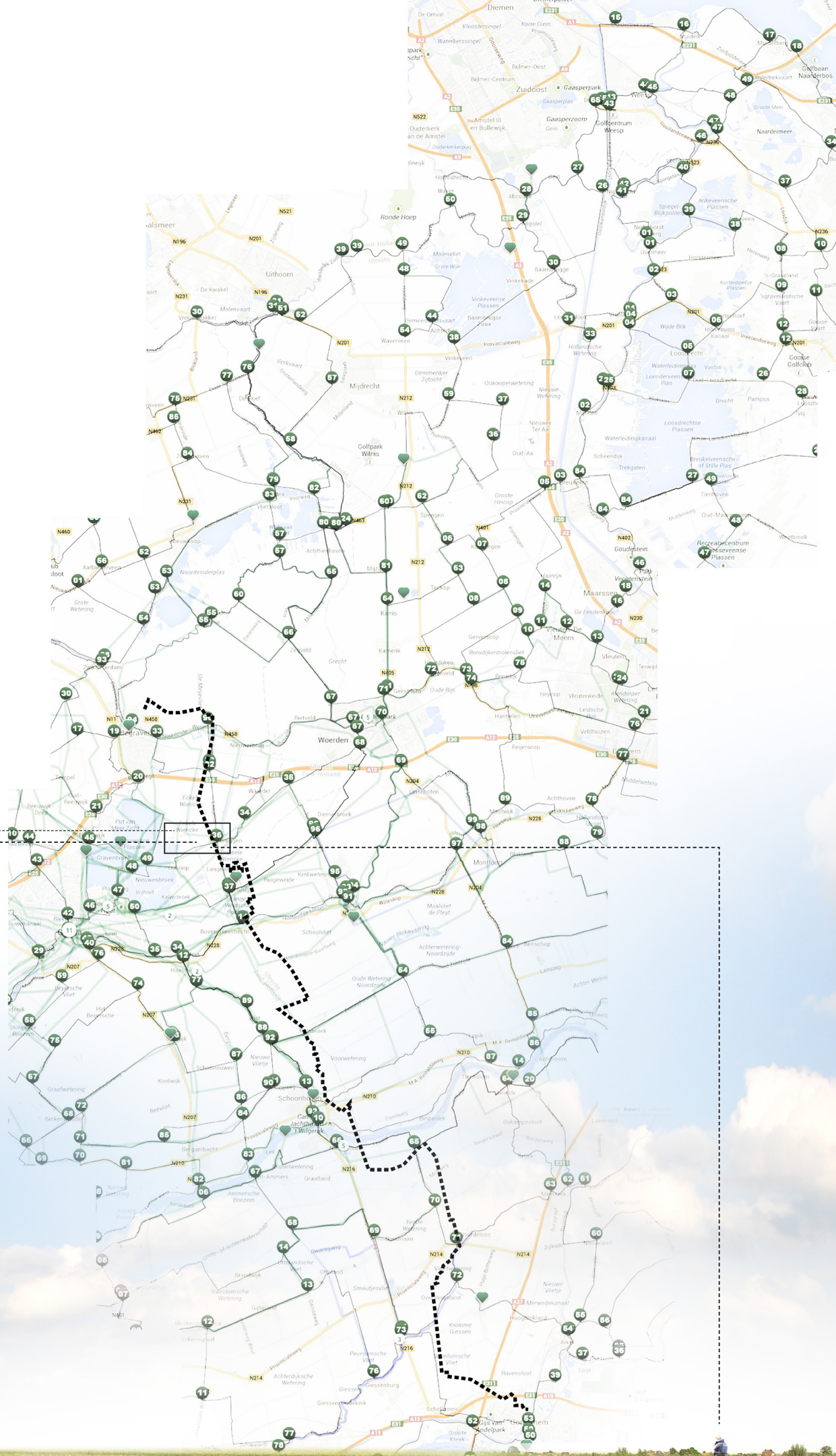

Verbindend element
op knooppunten

Segway route

Bestaand routenetwerk
TOP's & knooppunten

‘DE BOODSCHAP VAN
DEZE VISIE IS DAT WE
MET ELKAAR GROTER
MOETEN DENKEN ALS
WE DAADWERKELIJK
HET MILITAIR ERFGOED
VAN DE OUDE HOL-
LANDSE WATERLINIE
DUURZAAM WILLEN
VEILIGSTELLEN.’

4

gebiedsvisie 2022

GEBIEDSVISIE

2022

OUDE HOLLANDSE WATERLINIE

HOE ZIET DE TOEKOMST VAN HET ERFGOED VAN DE OUDE HOLLANDSE WATERLINIE ERUIT? WAT WILLEN WE MET DE OUDE HOLLANDSE WATERLINIE? HOE KUNNEN WE HET BELANG VAN DIT ERFGOED KOPPELEN AAN ACTUELE GEBIEDSOPGAVEN? EN HOE KAN DE ERFGOEDLIJN OUDE HOLLANDSE WATERLINIE DE GEWENSTE SYNERGIE TUSSEN FUNCTIES TOT STAND BRENGEN OF VERSTERKEN OM ZODOENDE EEN LEEFBAAR EN LEESBAAR GEBIED TE BEHOUDEN OF JUUST TE (HER) ONTWIKKELEN? EN WAT MOETEN WE DAAR SAMEN VOOR DOEN?

Deze vragen zijn voor Provincie Zuid-Holland en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed aanleiding om de Gebiedsvisie 2022 Oude Hollandse Waterlinie op te stellen. Deze visie wil een beeld geven van de 'stip aan de horizon', en kijkt dus bewust verder dan de geplande uitvoeringsprojecten voor de komende jaren. Het getal 2022 is een knipoog naar het jaar 2022; het jaar waarin dit militair erfgoed 350 jaar oud wordt.

De boodschap van deze visie is dat we met elkaar groter moeten denken als we daadwerkelijk het militair erfgoed van de Oude Hollandse Waterlinie duurzaam willen veilig stellen. Naast behoud, benutting en beleving van de afzonderlijke componenten van deze waterlinie is het juist ook belangrijk om oog te hebben voor het totale verdedigingssysteem van Muiderslot tot aan Loevestein. De nu lopende projecten voor de Oude Hollandse Waterlinie gaan niet of maar sporadisch in op de immense schaal van de waterlinie. Ook het zichtbaar en beleefbaar maken van de inundatievelden, de inlaten en de molens - om het gebied weer droog te pompen - gebeurt niet of op een voor de waterlinie veel te kleine schaal. Juist de immense schaal, het samenhangende systeem en het tijdelijk karakter van de waterlinie zijn kenmerken die niet verloren mogen gaan! Wat dit betreft ligt een nauwe samenwerking tussen Oude en Nieuwe Hollandse Waterlinie en tussen provincies voor de hand, omdat voor beide waterlinies er nog een serieuze opgave ligt in het zichtbaar en beleefbaar maken van de immense schaal van het watersysteem!

4.2 BELANG VAN WATERLINIES

Het belang van de Nederlandse waterlinies is groot. Zonder waterlinies geen Nederland! De website www.waterlinieerfgoed.nl is een mooi portal om het nationale militaire erfgoed van waterlinies in haar samenhang zichtbaar en beleefbaar te maken. Het samenhangende verhaal van de Staats Spaanse Linies, Oude Hollandse Waterlinie, Nieuwe Hollandse Waterlinie, Stelling Van Amsterdam en Grebbelinie is hiermee reeds in beeld. Overeenkomst tussen al deze waterlinies is dat het water niet als vijand, maar juist als bondgenoot is gebruikt. Het is interessant om de ontwikkeling van dit militair erfgoed in de tijd te duiden. Hierbij is de Oude Hollandse Waterlinie interessant als een van de eerste waterlinies in Nederland. De waterlinie is niet zozeer een aanvalswapen, maar veel meer een verdedigingswapen ter bescherming van de Hollandse handel en welvaart van de Verenigde Oost-Indische Compagnie. In dit licht zijn de waterlinies als verdediging van Holland zelfs vergelijkbaar met de Limes als verdediging van het Romeinse Rijk en de Hanzesteden binnen het Hanzeverbond. Vanuit bovenstaande adviseren wij om gezamenlijk voor de volle winst van de beleving van de Nederlandse waterlinies te gaan.

Het tijdelijke water op het hiervoor aangewezen land is de grote verbindende kracht van de waterlinie. Zonder samenwerking tussen mensen wat het onmogelijk om, ondanks tegenstand van de boeren, dit watersysteem op zo'n grote schaal aan te leggen. Het landschap van de waterlinies is

een waterstaatkundig landschap. Dit watersysteem van Zuiderzee tot aan Biesbosch is een atypische landschapsstructuur in de richting noord-zuid, welke een kunstmatige verbinding vormt tussen oost-west georiënteerde structuren van rivieren, oeverwallen, kommen en veengebieden. En met het ontstaan van de waterlinies en het eerst niet en later wel inclusief maken van de stad Utrecht is een langdurige 'kloof' tussen de Hollandse handelssteden en de oude bisschopsstad Utrecht overbrugd in de vorm van een gezamenlijk verdedigingssysteem. De waterlinies zijn dus niet alleen belangrijk als verdediging van Nederland, maar ook als verbindende kracht tussen mensen, landschappen en Nederland als geheel.

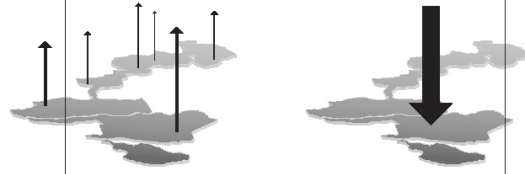
De huidige ruimtelijke opgave, vooral verkend naar waterberging en opgaven voor natuur, liggen helaas buiten het liniegebied. Bij het vaststellen van de opgaven is helaas de koppeling met en de mogelijkheden die het erfgoed biedt niet gemaakt. Gezien de voortschrijdende bodemdaling en daarmee een functiewijziging zullen in de toekomst wederom grote ruimtelijke opgaven in dit gebied geformuleerd worden. Dan dient de Oude Hollandse Waterlinie en andere erfgoedlijnen wel aan te haken! Het is dus essentieel dat deze visie niet alleen bekend wordt bij erfgoed specialisten en -zorgers maar veel breder bekend wordt. Ook bijvoorbeeld bij de afdelingen Natuur, Energie en Water. Dit vergt wel een vooraf bepaalde strategie!

organisatie

boeren /initiatiefnemers

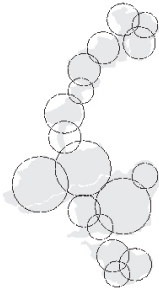

provincie

impact

< 5 ha

5 - 50.000 ha

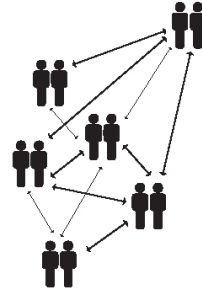
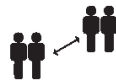

> 50.000 ha

initiatief

individu

netwerk

investering

100.000 €

1 mio €

100 mio €

kalender duur

< 2 jaar

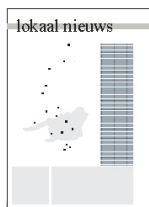

2 - 10 jaar

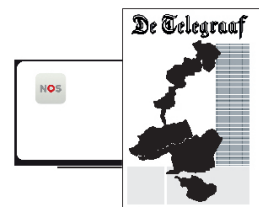

> 10 jaar

Belang

lokaal

landelijk

**DE
BELANGRIJKSTE
LES VAN ANDERE
WATERLINIES IS
DAT JE DUIDELIJK
MOET ZIJN OVER
DE SCHAAL
VAN VISIE EN
PROJECTEN.**

Gaat het om een visie op het totaal van de waterlinie - een vergelijkbaar oppervlak als de Veluwe - of om een visie voor een enkele component van diezelfde waterlinie?

Voor de Oude Hollandse Waterlinie zijn vier inhoudelijke schalen te onderscheiden:

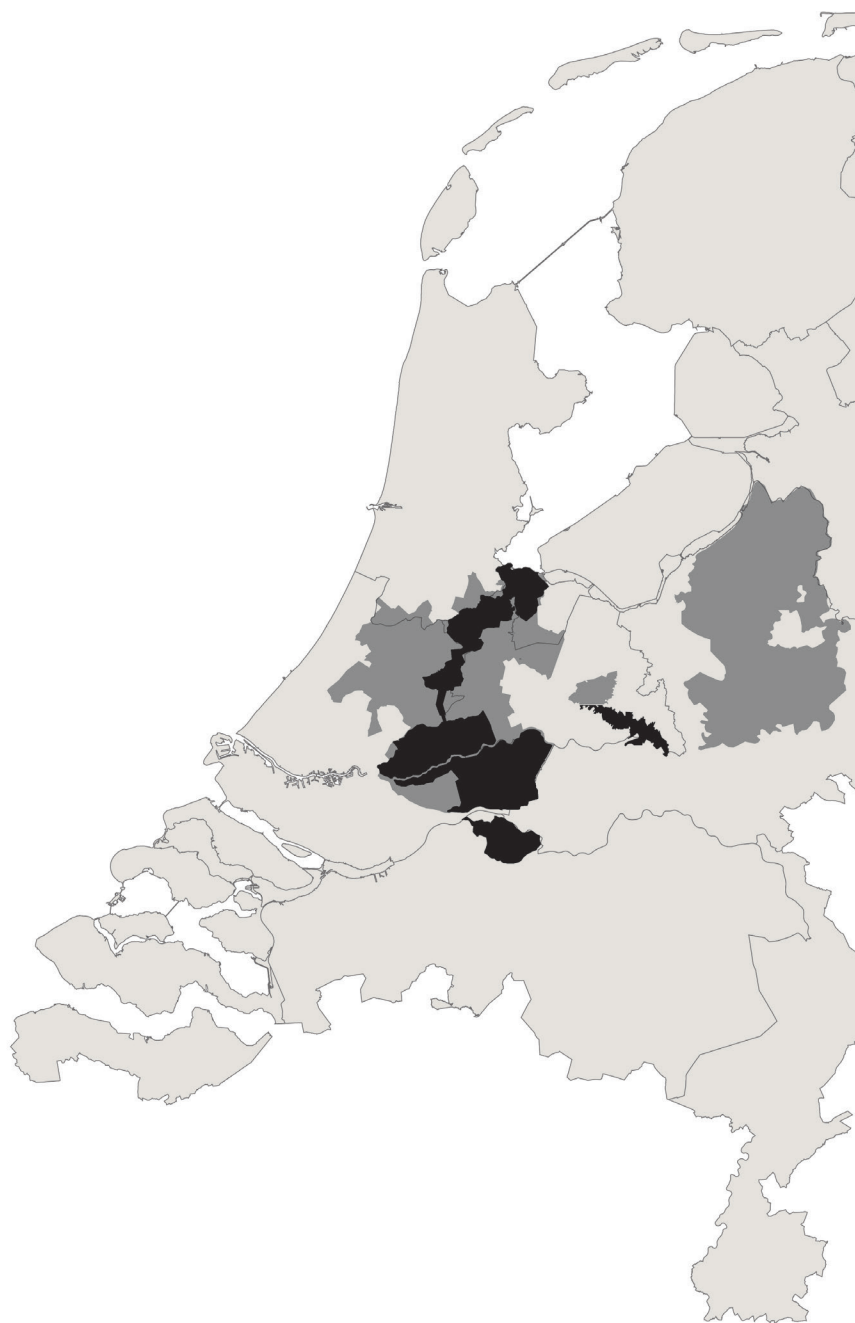
- De overkoepelende schaal, een linieoverstijgende schaal waarin deze linie onderdeel uitmaakt van alle linies in NL, het te verschijnen liniemuseum in Fort Vechten is daar een voorbeeld van;
- De Oude Hollandse Waterlinie zelf, deze heeft betrekking op de hele linie en is provincie overstijgend;
- Regionale schaal heeft betrekking op een tracé van de Linie (bijv. tussen de Wierickes);
- Lokale schaal heeft betrekking op objecten en onderdelen (Vestingstad, schans etc) van de linie.

Provincie Zuid-Holland heeft de wens dat de erfgoedlijn Oude Hollandse Waterlinie uiteindelijk over alle vier inhoudelijke schalen verdeeld is. Op dit moment spelen projecten met name op de lokale en de overkoepelende schaal en zijn de middelste twee schaalniveaus nog onderbelicht.

Daarnaast is er sprake van verschillende schaalgrootte van projecten. Praten we over projecten tot honderdduizend euro, of eerder over projecten boven de tien miljoen? En wat is de termijn waarop het project uitgevoerd moet zijn? De vraag over schaal kan je ook betrekken op het type organisatie en samenwerkingsvorm. Is voor de uitvoering van de visie een 'grand projet' nodig met een dito organisatiemodel? Of is hetzelfde project ook te realiseren met relatief kleinschalige initiatieven vanuit het veld. De Gebiedsvisie 2022 maakt in bovenstaande mogelijkheden geen specifieke keuze, maar stelt wel voor om bij de start van een nieuw project het onderwerp schaalgrootte expliciet aan de orde te stellen. Met als doel om vanuit een gezamenlijke discussie over schaal de kernwaarden van de Oude Hollandse Waterlinie duidelijker in beeld te krijgen.

4.4 TRENDS EN ONTWIKKELINGEN

De Gebiedsvisie 2022 wil aansluiting zoeken bij bestaande trends en ontwikkelingen in de maatschappij. Zo is er vandaag de dag sprake van een terugtrekkende overheid en een sterke roep om een participatiemaatschappij waarin kennis vanuit onderzoek, ondernemerschap en overheid integraal wordt benut. En bij voorkeur van onderaf georganiseerd. En met niet alleen aandacht voor stichtingskosten, maar juist ook de beheerslasten op langere termijn. Vanuit de klimaatontwikkelingen is er behoefte aan nieuwe energielandschappen, aanvullende zoetwatervoorzieningen om verzilting tegen te gaan en een blijvende zoektocht hoe om te gaan met de bodemdaling in heel westelijk Nederland. Ten slotte is er sprake van een verdere digitalisering van Nederland, waarbij het steeds meer mogelijk is om, naast de fysieke beleving van het Nederlandse cultuurlandschap, dit landschap geheel virtueel te ontdekken.

Groene Hart

OHW

Veluwe

DE VIER KERNWAARDEN

Een duurzame veiligstelling van het militair erfgoed van de Oude Hollandse Waterlinie kan bereikt worden door de volgende vier kernwaarden centraal te stellen bij nieuwe projecten:

01

TOTAALSYSTEEM MET STERKE ONDERLINGE SAMENHANG

02

TOEGANG DOOR VIER POORTEN

03

TWEELINGEN; VESTINGSTEDEN IN DE LEEGTE

04

TIJDELIJK KARAKTER; HET INUNDATIEVELD ALS TIJDELIJK FENOMEEN

01

TOTAALSYSTEEM MET STERKE

ONDERLINGE SAMENHANG

Het probleem van de Oude Hollandse Waterlinie is bekend. Het inundatieveld is niet of nauwelijks zichtbaar aanwezig in het veld, de vestingsteden zijn er nog wel maar zijn fors getransformeerd in de afgelopen 300 jaar en de uitgestrektheid van het gebied maakt het moeilijk om je voor te stellen hoe deze linie heeft gewerkt. Juist hierom is het belangrijk om het totaalverhaal van deze waterlinie te vertellen. Het advies is om in te zetten op het bekend maken van de uniciteit van de Oude Hollandse Waterlinie. De Gebiedsvisie 2022 benadrukt het belang van het zichtbaar en beleefbaar maken van het totaalsysteem met een sterke onderlinge samenhang. Vestingsteden, sluizen, keerkades en de molens vertellen pas in hun onderlinge samenhang het verhaal van dit militair erfgoed.

De relatie tussen Oude Hollandse Waterlinie en Groene Hart is hier belangrijk om te noemen. Dit eeuwenoude cultuurlandschap is voor een belangrijk deel nog hetzelfde als voorheen. Destijds was het gebied slechts beperkt doorwaadbaar met een bescheiden aantal accessen, en ook vandaag de dag is het aan doorsnijdingen voor snelverkeer beperkt. De beperkte doorwaadbaarheid van het gebied met de auto is in dit licht een kwaliteit die behouden zou moeten blijven. Destijds was het gebied overwegend in gebruik als landbouwgebied, en ook vandaag de dag is het gebied overwegend goed functionerende landbouw. Destijds was er een strijd tussen boeren die het land wilden benutten voor landbouw en de noodzaak om soms gebieden onder water te zetten, en ook vandaag de dag is dit de discussie die de agenda beheerst. Destijds waren de kenmerken van dit gebied stilte, rust, mens en aarde, en ook vandaag de dag zijn er meerdere plekken waar het lijkt het of de tijd er heeft

stilgestaan.

Maar er zijn wel degelijk ook veranderingen. Als gevolg van schaalvergroting in de landbouw is er in beperkte mate sprake van krimp in het Groene Hart. Maar nog belangrijker is het heel geleidelijke proces van bodemdaling. Het blijft de vraag hoe duurzaam het systeem van droogpompen in relatie tot bodemdaling, verzilting en kosten nu eigenlijk is.

Zoals gezegd overlapt de waterlinie voor een groot deel met het nationaal landschap Groene Hart. De bekendheid van het Groene Hart als gebied is groter dan de bekendheid met de Oude Hollandse Waterlinie. De Gebiedsvisie 2022 adviseert daarom om mee te liften op de bekendheid van al bestaande merken en verhalen in het Groene Hart. Door het Rijk benoemde kernkwaliteiten zijn de landschappelijke diversiteit, het (veen)weidekarakter (incl. strokenverkaveling, lintbebouwing etc.), de openheid en rust & stilte. Bezoekers van het Groene Hart waarderen het gebied verder om haar gelaagdheid: hedendaags met verborgen en mystieke lagen uit de geschiedenis. Het zichtbaar en beleefbaar maken van het totaalsysteem van het militair erfgoed van de Oude Hollandse Waterlinie is hierbij absoluut een toegevoegde waarde.

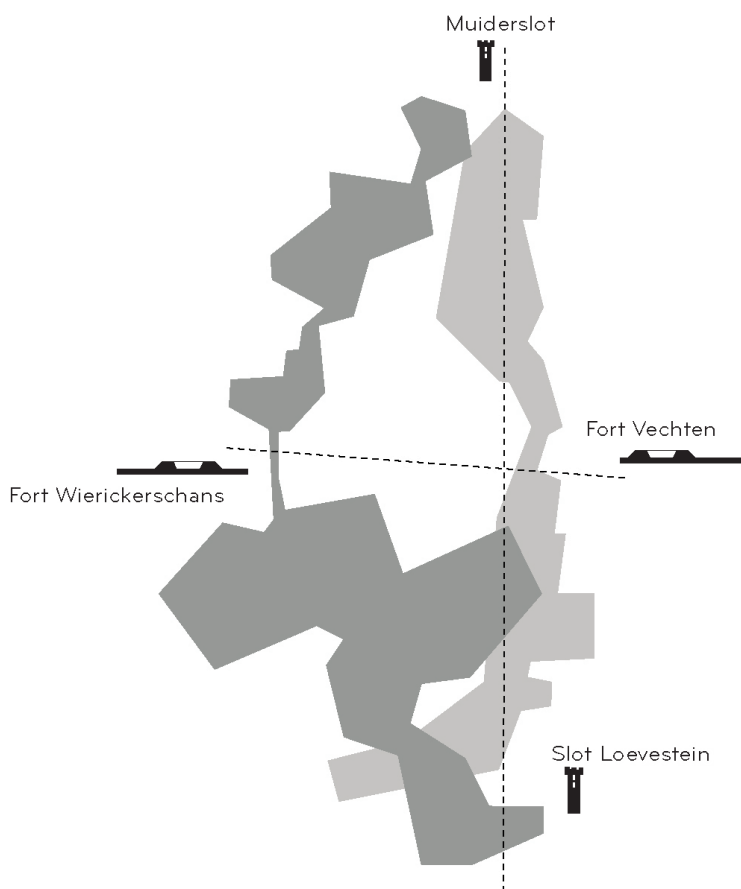

TOEGANG DOOR VIER POORTEN

02

De beperkte toegankelijkheid van het inundatieveld is een van de succesfactoren van de Oude Hollandse Waterlinie.

Bij latere waterlinies is een aantal accessen door de linie beduidend hoger, wat dan ook resulteert in meer forten, verdedigingswerken en schansen. Maar bij de Oude Hollandse Waterlinie was het aantal accessen beperkter. Dit is ook vandaag de dag nog waarneembaar: het gebied is voor doorgaand autoverkeer maar zeer beperkt doorsneden. Tegelijkertijd is er vandaag de dag een zeer fijnmazig weefsel van fiets- en wandelroutes. Het Groene Hart is een prachtig, stil en gevarieerd agrarisch cultuurlandschap van sloten, weides en open ruimte. Voor de komende jaren is het de opgave om dit al bestaande routenetwerk te verbinden het militair erfgoed. En om een aantal entreepoorten tot de Oude Hollandse Waterlinie te maken. Op schaalniveau van het totaal zijn dit een viertal poorten: de twee kastelen Slot Loevestein en Muiderslot en de twee forten van Fort Wierickerschans en Fort Vechten. De Gebiedsvisie 2022 adviseert om ten minste bij deze vier poorten het unieke verhaal van de Oude Hollandse Waterlinie in relatie tot andere waterlinies bekend te maken bij het grote publiek. Wij adviseren daarom een sterkere vorm van samenwerking en onderlinge afstemming tussen deze vier locaties. Op een lager schaalniveau zijn ook de vestingsteden bij uitstek geschikt om als toegang tot de waterlinie te fungeren.

03

TWEELINGEN

VESTINGSTEDEN IN DE LEEGTE

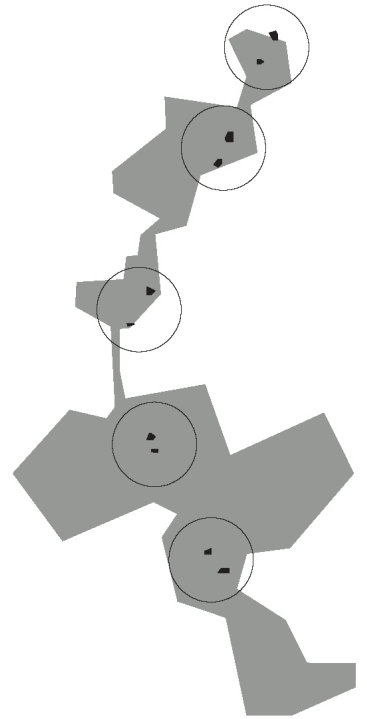
De Gebiedsvisie 2022 beoogt herstel en borg van duurzame veiligstelling van de vestingsteden, fortenschanzen en de daarbij behorende waterstaatkundige werken. En bereikbaarheid en openbare toegankelijkheid van deze elementen door verbinding en uitbreiding van recreatieve netwerken.

De vestingsteden zijn samen met Fort Wierickerschans de verdedigingswerken van de Oude Hollandse Waterlinie. De vestingsteden zijn veelal ontstaan vanuit een van de al bestaande dorpen op de oeverwal aan de rivier die vanwege de strategische ligging en 'kraanfunctie' naar het achterland versterkt zijn tot vestingsteden. Karakteristiek aan de Oude Hollandse Waterlinie is de serie van tweelingen van vestingsteden aan een acces. Anders dan bij latere waterlinies met enkel forten, gaat het bij deze linie dus ook om complete vestingsteden.

Het schema toont de staat van de vestingsteden vroeger en nu, met overeenkomsten en verschillen, programmatische betekenis en ruimtelijke ligging. Interessant is dat veel van het gebouwde erfgoed, zoals bijvoorbeeld de arsenalen, al een nieuwe bestemming heeft gekregen. En ook de omwalling van de verschillende steden is – zij het niet volledig – bij de meeste vestingsteden positief in beeld. De Gebiedsvisie 2022 ziet

wel een zorg in het ontbreken van een sterke onderlinge samenhang tussen de vestingsteden. Natuurlijk er is een Unie van Vestingsteden, maar van de sterke onderlinge verbondenheid van twee vestingsteden aan één acces is op dit moment bij een aantal accessen maar beperkt sprake. Naar toekomstige projecten adviseren we om een meer focus te hebben op deze onderlinge samenhang van de vestingsteden.

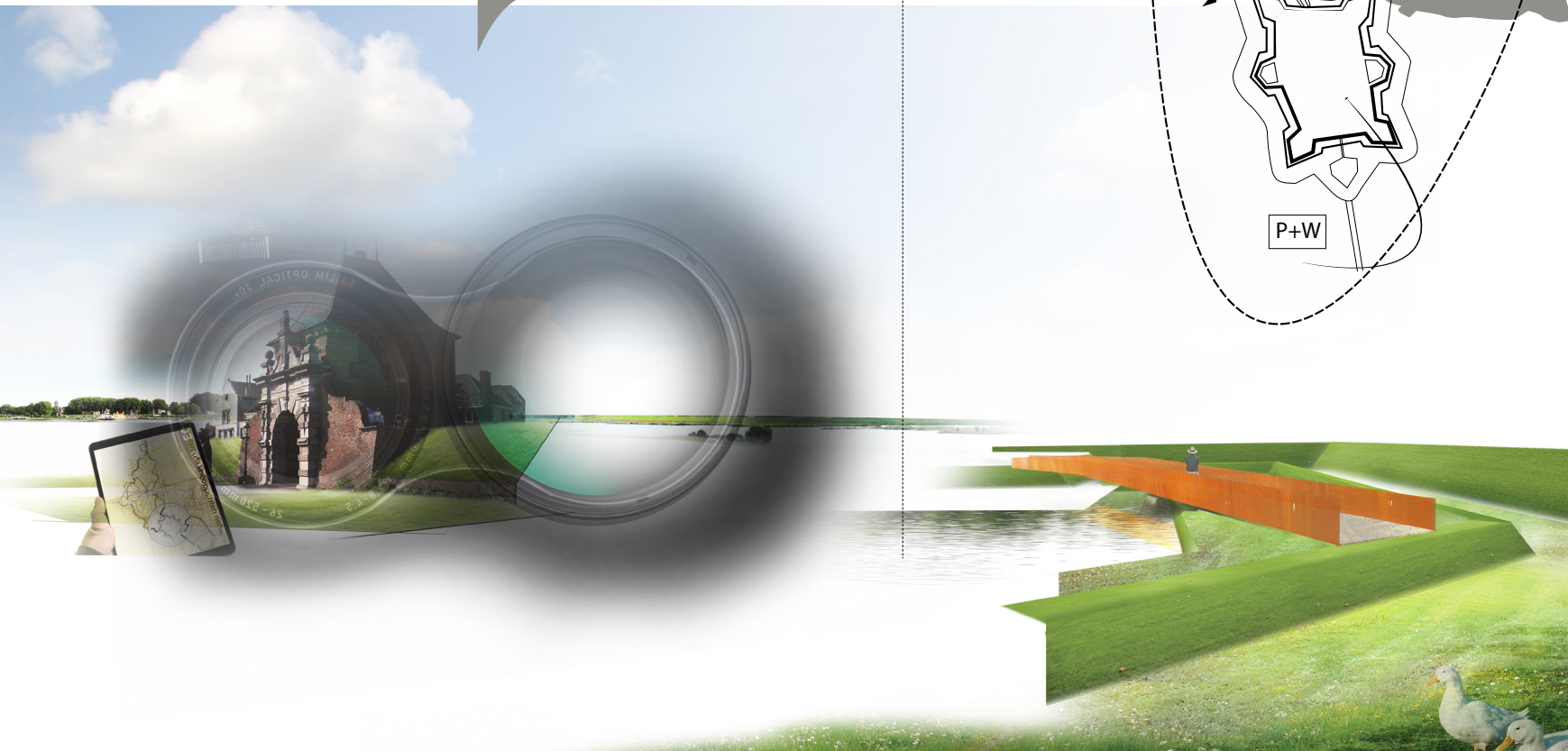
Vanuit voorgaande is het voorstelbaar dat het noodzakelijk is om de visuele en functionele samenhang van de tweeling van vestingsteden verder te versterken. Ook de beleving van de vestingwallen en de poorten in de vesting kan veel beter benut worden. Mooie voorbeelden zijn die waar parkeren buiten de vesting wordt geplaatst; met een aantrekkelijke route vanaf het parkeerterrein over de vestingwallen naar het centrum. Verdwenen vestingdelen kunnen op een symbolische wijze opnieuw zichtbaar en beleefbaar worden gemaakt, vergelijkbaar met de markering van het Castellum op het Domplein in Utrecht. Ook de recreatieve routenetwerken willen we sterker koppelen aan het erfgoed van de vestingsteden. Een sterkere koppeling tussen lokaal erfgoed en lokale economie en samenleving is eveneens wenselijk.

PARK & WALK

“VISUELE VERBINDING”

LOOP VAN TWINS

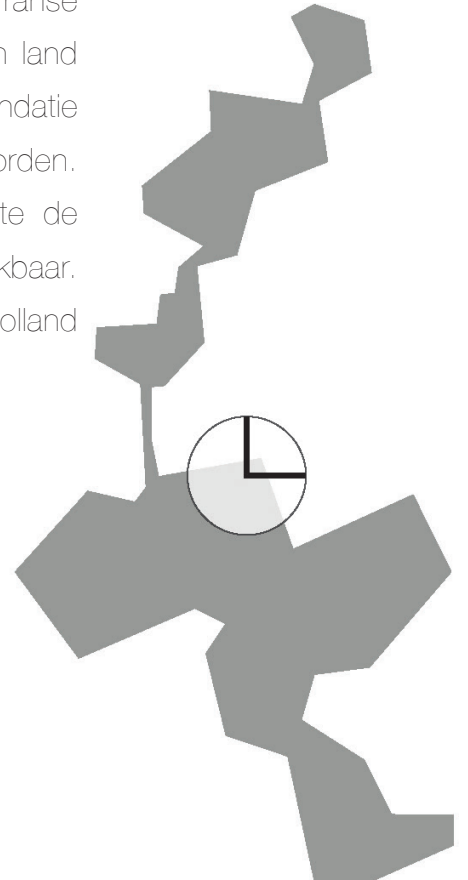

04

TIJDELIJK KARAKTER

HET INUNDATIEVELD ALS TIJDELIJK FENOMEEN

Een van de kenmerken van de waterlinie is het tijdelijke water. In tijden van oorlog aanwezig, maar daarna lange tijd ook weer niet. Het inundatieveld is in die zin iets heel anders dan het permanente water van bijvoorbeeld de Loosdrechtse plassen. Bovendien was een kenmerk van het inundatieveld dat de laag water dermate beperkt was dat er doorheen varen al niet mogelijk was. En natuurlijk de immense schaal van het inundatieveld. Het verhaal van de boeren die samen de Franse kade hebben aangelegd om zo te voorkomen dat hun land onder water liep is karakteriserend. De impact van inundatie op het agrarisch bedrijf moet ook niet onderschat worden. Het zoute water vanuit de vroegere Zuiderzee maakte de landbouwgronden in Noord-Holland voor lange tijd onbruikbaar. En het weer droogpompen van de waarden in Zuid-Holland heeft destijds meerdere jaren in beslag genomen.

Voor de Gebiedsvisie 2022 is het de vraag hoe in de Oude Hollandse Waterlinie moet worden omgegaan met inundatievelden. Kijkend naar de ervaringen van het projectbureau Hollandse Waterlinie is het advies al snel om hier maar niet aan te beginnen. Want zelfs bij het nationale project van de Nieuwe Hollandse Waterlinie is het in tien jaar tijd niet of maar zeer beperkt gelukt om daadwerkelijk werk te maken van nieuwe inundatievelden. De complexiteit van een hoge grondwaarde, versnipperd eigendom, bestaande woningen in het inundatieveld, beheerskosten op langere termijn en tegengestelde belangen bij de verschillende partijen maakt realisatie van inundatievelden niet eenvoudig. Plus het gegeven dat de huidige hoogteverschillen in het maaiveld als gevolg van bodemdaling heel anders zijn dan de historische maaiveldhoogtes van 1672.

Op basis van voorgaande kan geconcludeerd worden dat inunderen van onderdelen puur vanuit een erfgoedbelang niet haalbaar is en dus gekoppeld moet worden aan andere grote maatschappelijke belangen en ruimtelijke opgaven – die helaas zoals uit hoofdstuk 3 blijkt niet overlappen met de inundatiegebieden van de linie. Dit bevestigt nogmaals de noodzakelijke samenwerking in deze en de noodzaak voor een brede bekendheid van de visie om aan te sluiten bij toekomstige opgaven.

Ons advies is een koppeling te zoeken met de aanpak regionale keringen en watersysteemmaatregelen in het kader van de KRW. Onderdeel hiervan zijn de aanpassing van boezemstelsels en de aanleg van overloopgebieden. Een voorbeeld hiervan is het voorstel van Stichting Groene Hart voor overloopgebieden tussen de Wierickes. Een ander voorbeeld is de opgave van Waterschap Rivierenland voor kadeherstel i.c.m. Natura 2000 en waterretentie in de Alblasserwaard; met een concreet zoekgebied bij de Molenkade in Groot-Ammers en de Zouweboezem bij Ameide Sluis.

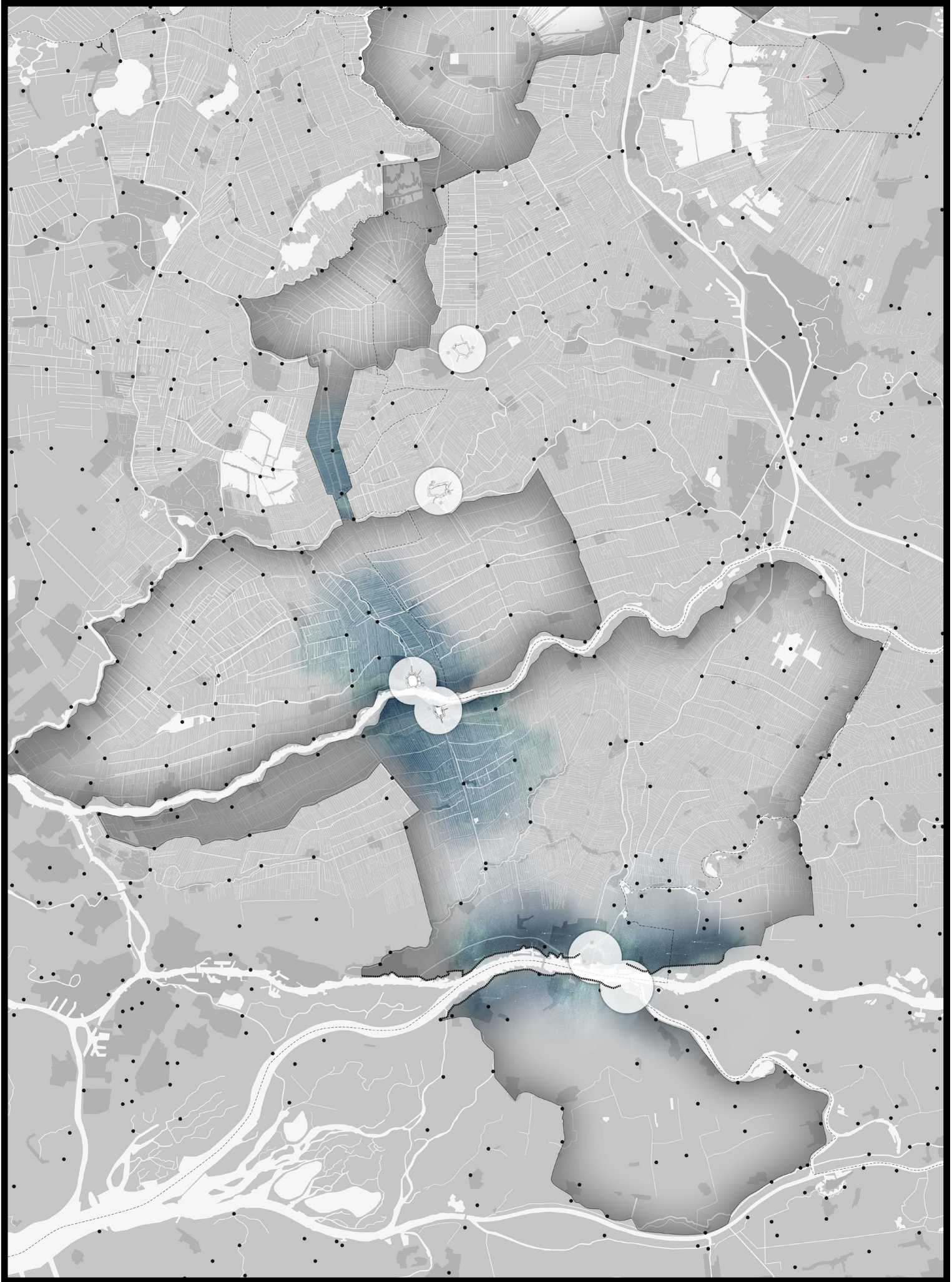
Op langere termijn zien wij ons uitgedaagd om opnieuw na te denken op de schaal van het totale systeem. Naast het beeld dat de tijd in het Groene Hart lijkt stil te staan zijn er ook de feiten van grootse klimaatontwikkelingen. Op een veel hoger schaalniveau dan de totaalcontour van de Oude Hollandse Waterlinie of het Groene Hart spelen op Europese schaal klimaatprogramma's die betrekking hebben op watermanagement, natuur en energieproductie. De betekenis van deze ontwikkelingen voor het erfgoed van de Oude Hollandse Waterlinie is interessant, omdat ze het landschap uit de status quo halen en opnieuw een laag op de grote schaal en van economische betekenis aan het landschap toevoegen. De opgave biedt ruimte aan de vraag hoe vormgegeven moet worden aan 350 jaar bodemdaling en inversie van het landschap. Wellicht wordt het tijd om niet telkens het water te onttrekken aan het veen, maar juist weer water toe te voegen. Een nieuw watersysteem om verzilting tegen te gaan, de otter een plek te geven en energie te halen uit water. Water als bondgenoot nieuwe stijl. De gebiedsvisie 2022 beoogt de openheid van het gebied te versterken door onder meer natuurontwikkeling en vernatting, als bijdrage aan de robuuste ecologische verbinding en aan de regionale waterberging, en landbouw.

Daarnaast is er nog het gegeven van tijdelijkheid. Voor het inundatieveld betekent dit dat maatregelen niet noodzakelijkerwijs fysiek en permanent van aard zouden moeten zijn. Hoe bijzonder zou het bijvoorbeeld zijn als we in het jaar 2022 het totale domein van de Oude Hollandse Waterlinie met een virtuele lichttentoonstelling in beeld brengen. Recente experimentele kunstprojecten van bijvoorbeeld Daan Roosegaarde laten zien dat ook dit tot de mogelijkheden kan behoren. Ook andere vormen van tijdelijke programmering passen wat dat betreft goed bij de Oude Hollandse Waterlinie.

‘STERKE PROVINCIALE
STURING IS NODIG OM
DE NIEUWE OPGAVEN
VAN OVERHEID,
ONDERNEMER EN
ONDERZOEKER VOOR
KLIMAAT, ECONOMIE,
WATER EN NATUUR
TE VERBINDEN MET DE
WATERLINIE’

5

stip aan de horizon

Onze conclusie is dat de ambitie van de Visie Erfgoed en Ruimte op dit moment overwegend te groot is ten opzichte van de mogelijkheden die de Oude Hollandse Waterlinie biedt. De opgaven van ruimtelijke opgaven zijn inmiddels vastgesteld en daar is helaas de koppeling met het cultuurlandschap en de Oude Hollandse Waterlinie niet of onvoldoende in mee genomen. In de toekomst zal dit echter wel weer gaan spelen; denk hierbij mogelijk aan energieopgaven en duurzaamheid. Een toekomstige ruimtelijke opgave is mogelijk het op grote schaal plaatsen van zonnepanelen; een opgave waarmee de inundatievelden van de linie weer zichtbaar gemaakt zouden kunnen worden. Een dergelijke interventie past in elk geval wel binnen de doelstellingen van Levend Landschap: de synergie versterken tussen inspanningen (publiek en privaat) die zijn gericht op nationale belangen t.a.v. ecologie (inclusief duurzame energie), economie en cultureel erfgoed.

Op een termijn van 10 jaar zijn geen grote ontwikkelingen te verwachten in het gebied van de Oude Hollandse Waterlinie. De conclusie van een verkenning naar de ontwikkelopgaven in het fysieke 'liniegebied' van de Oude Hollandse Waterlinie is dat er voor de afzonderlijke thema's in het gebied de nodige opgaven zijn, maar dat de samenhang met het erfgoed, respectievelijk de rol die het erfgoed binnen het fysieke 'liniegebied' zelf kan spelen, overwegend beperkt is. In het projectgebied zijn veel partijen die iets willen, maar niemand die iets moet. Bij alle initiatieven en ideeën ontbreekt de urgentie, zijn kostendragers afwezig en is het verdienend vermogen minimaal.

Onderstaand is een beeld gegeven van wat als realisatie wel haalbaar zou kunnen zijn in het jaar 2022. Het wensbeeld voor de Oude Hollandse Waterlinie, zoals geformuleerd in Erfenis, erfgoed en erfgoed. Uitvoeringsprogramma erfgoedlijnen 2013-2016 is hierbij als raamwerk gebruikt. De Oude Hollandse Waterlinie heeft hierbij absoluut baat bij een sterke provinciale sturing. Een provinciaal regisseur die zorg draagt voor het verbinden van de juiste opgaven (natuur- en waterbeleid, maatschappelijk, klimaat, economisch) met de juiste partijen (ondernemer, onderzoeker, overheid); met als resultaat een coöperatieve en constructieve samenwerking.

HERSTEL EN BORG VAN DUURZAME VEILIGSTELLING VAN DE VESTINGSTEDEN, FORTEN EN SCHANSEN EN HUN SCHOOTSVELDEN EN INUNDATIEGEBIEDEN EN DE DAARBIJ BEHORENDE WATERSTAATKUNDIGE WERKEN.

Zeer belangrijke wens. Maar niet haalbaar op termijn van tien jaar, vanwege het ontbreken van kostendragers en verdienend vermogen. Voor het duurzaam veiligstellen van deze wens is het daarom noodzakelijk het belang van de Nederlandse Waterlinie nog sterker voor het voetlicht te brengen. De immense schaal, het samenhangende systeem en het tijdelijk karakter van de waterlinie zijn kenmerken die niet verloren mogen gaan en alleen met een gezamenlijke aanpak geborgd kunnen worden. In 2022 hebben ondernemer, onderzoeker en overheid elkaar gevonden en werken zij vanuit een gezamenlijk ideaalbeeld aan een vitale Oude Hollandse Waterlinie. Dit biedt de mogelijkheid om de Nederlandse watersector en rijksoverheid (Defensie, OCW, I+M) te laten aanhaken. Denk daarbij aan het opzetten van een showcase à la Neeltje Jans voor thema water en defensie. Ook private partijen (aannemerij, NL Ingenieurs, Holland Signaal) zijn hier mogelijk voor te enthousiasmeren.

In 2022 zijn de vestingsteden niet alleen solitair, maar juist ook als tweelingen aan het acces herkenbaar en beleefbaar. Een pilot is de tweeling Schoonhoven-Nieuwpoort, waar vanuit dijkverzwaring een actuele opgave is. Naast het project 'Buiten de Veerpoort' en de jachthaven van Schoonhoven is ook het gebied tussen de twee vestingsteden in ontwikkeld tot een herkenbaar en beleefbaar linielandschap. In 2022 is de rivier niet meer de grens, maar juist de verbindende lijn tussen de twee vestingsteden in. Vanaf Schoonhoven loopt via de Hemkade, de Franse kade en de Koenderschans een recreatieve verbindingssonde naar het Fort Wierickerschans.

SAMENHANG TUSSEN ALLE LINIE-ELEMENTEN DOOR HET CREËREN VAN BEREIKBAARHEID EN OPENBARE TOEGANKELIJKHEID ALSMEDE DOOR VERBINDING EN UITBREIDING VAN RECREATIEVE NETWERKEN.

Het recreatief routenetwerk binnen de Oude Hollandse Waterlinie is veelal behoorlijk goed ontwikkeld, maar de verhalende component langs dit routenetwerk is ofwel onduidelijk, ofwel niet voldoende integraal ingepast in het landschap. Opgave is nu het inrichten van een vraaggerichte beleving. Vanuit de achtergrond dat het gebied van de Oude Hollandse Waterlinie vooral gebruikt wordt voor (zeer) extensieve recreatie. In 2022 zijn er ten minste op tien locaties kleinschalige interventies in de vorm van landart gerealiseerd, welke het specifieke verhaal van de linie zichtbaar en beleefbaar maken. In 2022 is het merk Hollandse Waterlinie ontwikkeld tot een attractief en verleidelijk aanbod van liniegerelateerde arrangementen. In 2022 werken partijen in het gebied slim met elkaar samen: kennis en informatie wordt via digitale kanalen met elkaar gedeeld en is voor bewoners en bezoekers eenvoudig beschikbaar. In 2022 is er sprake van een nadrukkelijke koppeling van het 'linie erfgoed' en de gaming industrie.

TOEVOEGING VAN ECONOMISCHE EN PUBLIEKELIJKE FUNCTIES AAN DE LINIE.

In 2022 blijft de primaire economische functie van de linie (het inundatieveld) bovenal de landbouw. Daarnaast liggen economisch rendabele functies niet voor het oprapen in het 'liniegebied'. Zowel het vinden van kostendragers, als het vinden van verdienend vermogen voor het duurzaam in stand houden is niet eenvoudig. Daar staat tegenover dat herbestemming van erfgoed in de vestingsteden overwegend wel een succes is.

DE OPENHEID VAN HET GEBIED VERSTERKT DOOR ONDER MEER NATUURONTWIKKELING EN VERNATTING, ALS BIJDRAGE AAN DE ROBUUSTE ECOLOGISCHE VERBINDING EN AAN DE REGIONALE WATERBERGING, EN LANDBOUW.

In 2022 is er tenminste één inundatieproject gerealiseerd in het gebied tussen de Wierickes. De robuuste ecologische verbinding valt voor het merendeel niet samen met het originele 'liniegebied'. Dit geeft de vraag in hoeverre het erg is als de beleving van het waterveld buiten de historische contouren is veiliggesteld. In feite is de vraag aan welke authenticiteit van de Oude Hollandse Waterlinie houden we vast? Houden we vast aan een plaatsgebonden authenticiteit of zien we hierin ook een conceptuele authenticiteit?

Plaatsgebonden authenticiteit is wenselijk in het gebied van de Wierickes. Als partijen toch aan de slag willen met het zichtbaar en beleefbaar maken van de inundatiekommen - wat logisch is vanuit het principe van een waterlinie - kijk dan naar het gebied van de Wierickes. Ruimtelijk is dit een interessante locatie, vanwege de versmalling in het inundatieveld en de mogelijke koppelkansen met Fort Wierickerschans. De bereikbaarheid en zichtbaarheid vanaf de A12 is hier goed en er is een terreinbeheerder aanwezig die zou willen meewerken. Provincie Zuid-Holland is zelf sturend in deze ontwikkeling, vanwege de publiekrechtelijke bepaling van de natuur- en waterbeleid.

Conceptuele authenticiteit kan gerealiseerd worden door buiten het fysieke 'liniegebied' te werken aan vernatting. Vernatten van delen die weliswaar niet geheel overeen komen met de inundatiedelen maar het verhaal wel verhelderen en verbeelden zouden nader bekeken moeten worden. Goed beseft van het verhaal en wat we willen laten zien is essentieel, niet iedere vernatting nabij kan aan de linie als koppeling met de historie worden verkocht. Vanuit de werking van de linie is een belangrijke randvoorwaarde in elk geval dat vernatting altijd aan de oostzijde van de hoofdweerstandslinje zou moeten spelen.

Op langere termijn – 2040/2050 – ontstaan nieuwe visies op de houdbaarheid van het Groene Hart. Tegen die tijd zijn de problemen met bodemdaling en verzilting van die aard, dat een nieuwe watervisie op schaalniveau van het totale Groene Hart ontwikkeld zal worden. Naar verwachting maakt de landbouw tegen die tijd plaats voor een uitgestrekt en verlaten laagveenmoeras. Durf te denken over het ontwikkelen van 'nieuwe wildernis' binnen het OHW-gebied voor natuurontwikkeling en als klimaatbuffer, al dan niet in combinatie met het Deltaprogramma (I+M/RWS). Passende vormen kunnen zijn: moerasbos en hoogveen. Het verschil zit 'm in essentie in het waterbeheer. Hoogveen, dat overigens begint als laagveen en daarna boven zichzelf uitgroeit tot hoogveen, heeft een hoger peil nodig. Het voordeel van wildernisnatuur is dat de beheerkosten in beginsel relatief laag zijn. Veenvorming past beter bij het militaire karakter van de OHW dan een moerasbos. Voor de inrichting van een veengebied zijn misschien ook makkelijker financiers te vinden dan voor bos.

VERBINDING VAN MET HET PROJECT NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE, DAT OOK BEHEER DOOR HET VELD IN 2020 BEOOGT.

In 2022 werken de vier toegangspoorten vanuit een individuele missie en visie gezamenlijk aan de ontwikkeling van de Oude en Nieuwe, naar 'Onze Hollandse Waterlinie'. De vier poorten zien zich gezamenlijk verantwoordelijk voor de verbeelding en beleving van de immense schaal en het samenhangende systeem van de Oude Hollandse Waterlinie.

Samenvattend is de boodschap van deze visie dat we met elkaar groter moeten denken als we daadwerkelijk het militair erfgoed van de Oude Hollandse Waterlinie duurzaam willen veilig stellen. Naast behoud, benutting en beleving van de afzonderlijke componenten van deze waterlinie is het juist ook belangrijk om oog te hebben voor het totale verdedigingssysteem van Muiderslot tot aan Loevestein. De nu lopende projecten voor de Oude Hollandse Waterlinie gaan niet of maar sporadisch in op de immense schaal van de waterlinie. Ook het zichtbaar en beleefbaar maken van de inundatievelden, de inlaten en de molens - om het gebied weer droog te pompen - gebeurt niet of op een voor de waterlinie veel te kleine schaal. Juist de immense schaal, het samenhangende systeem en het tijdelijk karakter van de waterlinie zijn kenmerken die niet verloren mogen gaan! Wat dit betreft ligt een nauwe samenwerking tussen Oude en Nieuwe Hollandse Waterlinie voor de hand, omdat voor beide waterlinies er nog een serieuze opgave ligt in het zichtbaar en beleefbaar maken van de immense schaal van het watersysteem!

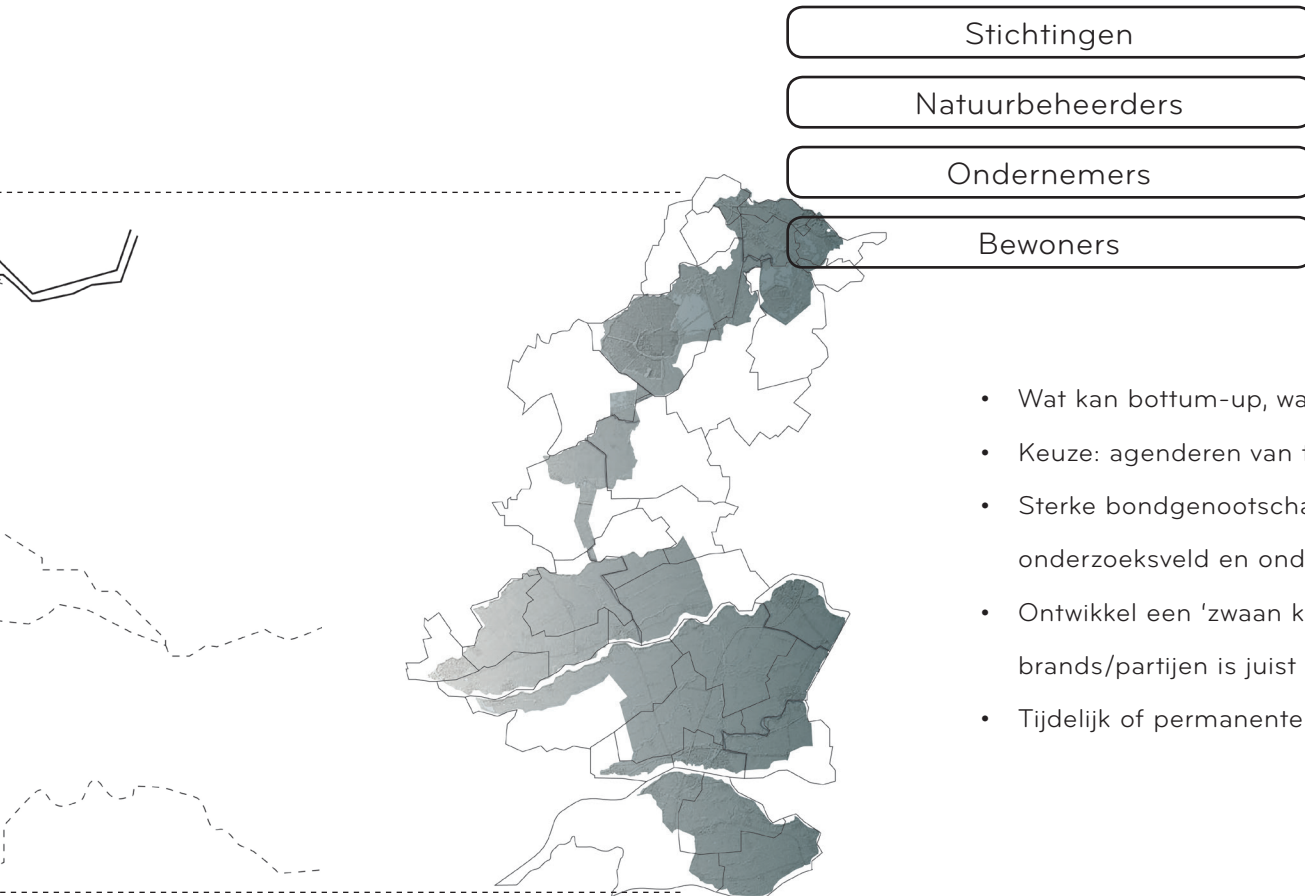
5.2 DE KRACHT VAN NIEUWE VORMEN VAN SAMENWERKING

Het project Oude Hollandse Waterlinie biedt bij uitstek ruimte voor governance, een nieuwe vorm van samenwerking tussen overheid en publieke partijen. Kansen zijn er in het ruimte geven aan particulier ondernemerschap, waarbij niet alleen aanleg, maar ook exploitatie en beheer op langere termijn duurzaam zijn geborgd. De beste kwaliteit wordt bereikt in een coöperatieve samenwerking tussen ondernemer, onderzoeker en overheid. Net als 350 jaar terug is de tijd rijp voor nieuwe geuzenkracht. Met elkaar is mogelijk, wat alleen onmogelijk zou zijn. Hierbij is het wel belangrijk dat de juiste partijen van het begin af aan in beeld zijn.

De Gebiedsvisie 2022 wil aansluiting zoeken bij bestaande trends en ontwikkelingen in de maatschappij. Vanuit het motto: 'Hollandse Waterlinie, laat je verrassen!' is

samenwerking tussen beide linies zeer goed mogelijk. Over en weer kan er veel voordeel worden verkregen met het benutten van elkaars kennis en expertise. In onze observatie van de Erfgoedtafel zijn Rijkswaterstaat, de Waterschappen en de ondernemer zelf nu nog belangrijke afwezigen. Terwijl deze partijen juist noodzakelijk zijn in het vormen van nieuwe bondgenootschappen. Positief is wel de veelheid en diversiteit van kleinschalige partijen in het Groene Hart. Dit op zichzelf is de kracht van het Groene Hart. Naar de toekomst is het dan wel van belang om formats te ontwikkelen waarbij elke individuele instantie op het kleine schaalniveau en op eigen wijze aansluiting kan maken bij het grote verhaal van de waterlinie. Maatschappelijke betrokkenheid kan verder worden vergroot door vaker informatie en kennis te delen met elkaar. Juist al bij ideeontwikkeling en initiatieffase van projecten is het van belang om lokale trots en verbondenheid met de Oude

- Wat kan bottom-up, wat moet top-down?
- Keuze: agenderen van themajaar 2022.
- Sterke bondgenootschappen: koppeling van beleidsveld, onderzoeksveld en ondernemersveld.
- Ontwikkel een 'zwaan kleef aan' principe | veelheid aan brands/partijen is juist de kracht.
- Tijdelijk of permanente programmering?

32 gemeentes

Hollandse Waterlinie te stimuleren.

Hierbij is het van groot belang om na te gaan welke voorwaarden private partijen stellen aan de samenwerking anders dan een financiële input. Waarin worden thans ondernemers gehinderd, bijvoorbeeld (ruimtelijke) wet- en regelgeving? Vanuit het opstellen van drie eerste projectplannen blijkt dat er wel licht schijnt tussen de ambitie van de erfgoedlijn en de huidige invulling door private partijen. Een overstijgend belang wordt niet door iedere partij herkend en er wordt nog te veel vanuit het eigen belang geopereerd. Juist een samenwerking met een gezamenlijke blik kan een grote meerwaarde betekenen waarbij de synergie de mogelijkheden van iedere partijen afzonderlijk overstijgt. Daarbij kan dan ook een invulling worden gegeven aan projecten binnen, de in 4.4 genoemde schalen die thans niet of onvoldoende aan bod komen. Het is maar zeer de vraag of dit op korte termijn zonder duidelijke

regie kan worden gerealiseerd. Gelet op het belang van de vier inhoudelijke schalen – zoals genoemd in 4.4 – is het van belang dat provincie Zuid-Holland hier de rol van regisseur inneemt. De regisseur draagt zorg voor het verbinden van de juiste opgaven (natuur- en waterbeleid, maatschappelijk, klimaat, economisch) met de juiste partijen (ondernemer, onderzoeker, overheid); met als resultaat een coöperatieve en constructieve samenwerking.

Een dergelijke provinciale sturing is noodzakelijk om het wensbeeld voor de Oude Hollandse Waterlinie, zoals geformuleerd in Erfenis, erfgoed en erfgoed. Uitvoeringsprogramma erfgoedlijnen 2013-1016 op termijn te kunnen realiseren.

350 JAAR HOLLANDSE WATERLINIE

WATERLINIEFESTIVAL

